

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

Басқару институты

қолжазба құқығында

Аспендияр Еркебұлан Жұмабайұлы

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ШЕКАРАЛАС ӨНІРЛЕРІН ДАМУ
ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ(БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ ТАСҚАЛА АУДАНЫ
МЫСАЛЫНДА)**

«7M041 Бизнес және басқару» дайындық бағыты бойынша
«7M04122 – Өңірлік даму» білім беру бағдарламасы

Бизнес және басқару магистрі дәрежесін иелену үшін магистрлік жоба

Ғылыми жетекші _____ Мусатаева А.А., PhD

Жоба қорғауға жіберілді: « ____ » _____ 2024 ж.

Басқару институтының директоры _____ Гаипов З.С., с.ғ.д.

Астана, 2024

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР	3
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР	4
КІРІСПЕ	5
НЕГІЗГІ БӨЛІМ.	8
1 ШЕКАРАЛАС ӨНІРЛЕРДІ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ- ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	8
1.1 Шекаралас өңірлер түсінігінің мәні.....	8
1.2 Шекаралас өңірлерді дамытудың шетелдік тәжірибесі.....	10
2 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШЕКАРАЛАС ӨНІРЛЕР ДАМУЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ЖАҒДАЙЫ.....	15
2.1 Қазақстандағы шекаралас өңірлердің ағымдағы жағдайы.....	15
2.2 Батыс Қазақстан облысы Тасқала ауданының әлеуметтік- экономикалық жағдайы.....	23
ҚОРЫТЫНДЫ.....	44
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ.....	46

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

Осы магистрлік жобада келесі нормативтік құжаттарға сілтемелер пайдаланылған:

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №270 «Қазақстан Республикасының ауылдық аумақтарын дамытудың 2023-2027 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» қаулысы.

Қазақстан Республикасының 1993 жылғы 8 желтоқсандағы №2572-ХІІ «Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық» құрылысы туралы» Заңы.

Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 16 қаңтардағы № 70-V «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы туралы» Заңы.

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

АЕК	- Айлық есептік көрсеткіш
АЕМ	- Ауылдық елді мекен
АҚ	- Акционерлік қоғам
АЭА	- Арнайы экономикалық аймақ
ӘКК	- Әлеуметтік кәсіпкерлік корпорациясы
БАҚ	- Бұқаралық ақпарат құралдары
БҚО	- Батыс Қазақстан облысы
ДШСК	- Дене шынықтыру-сауықтыру комплексі
ЕО	- Еуропалық Одақ
ЖАО	- Жергілікті атқарушы орган
ЖШС	- Жауапкершілігі шектеулі серіктестік
КЛО	- Көліктік логистикалық орталық
ҚР	- Қазақстан Республикасы
ҚХР	- Қытай Халық Республикасы
МБҚ	- Мемлекеттік бағалы қағаздар
РФ	- Ресей Федерациясы
СҚО	- Солтүстік Қазақстан облысы
ШҚО	- Шығыс Қазақстан облысы
ШОБ	- Шағын орта бизнес
ІҚМ	- Ірі қара мал

КІРІСПЕ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі.

Қазіргі уақытта шекаралық аймақтардың жағдайы мемлекет үшін басты назарындағы мәселелердің бірі болып табылады. Бұған дәлел 2023 жылғы 17 маусымда Түркістан қаласында өткізілген Ұлттық құрылтайдың екінші отырысында Қасым -Жомарт Тоқаев шекаралас аудандардағы жағдайы елдің аумақтық тұтастығы мен әл-ауқатына тікелей әсер ететіндігін атап өтті. Өз сөзінде Президент *«Шекара маңындағы елді мекендердің ахуалы жеріміздің тұтастығына және еліміздің амандығына тікелей ықпал етеді. Шын мәнінде, бұл – стратегиялық маңызы бар мәселе. Өкінішке қарай, шекара шетіндегі кейбір елді мекенде халық саны күрт азайып кетті. Бұған бір кездегі аудандарды біріктіру жөніндегі шешімдер де ықпал еткені сөзсіз.*

Облыстардың ішкі аумақтық-әкімшілік құрылымында ойланатын тұстар бар. Біз былтыр Абай, Ұлытау және Жетісу облыстарын құрдық. Бұл шешім аймақтардың дамуына тың серпін берді.

«Аманат» партиясы бірқатар шекаралас ауданды қалпына келтіру туралы бастама көтергенін білесіздер. Үкімет менің тапсырмаммен бұл мәселені нысықтады. Мен соған сәйкес Қатон-Қарағай, Марқакөл және Мақаншы аудандарын қалпына келтіру туралы негізгі шешімді қабылдадым. Әрине, бұған арнайы дайындық керек. Қажетті есеп-қисабын жасап, қаражатымызға, бюджеттің мүмкіндігіне қарауымыз керек. Тиісті жұмыстың бәрін биыл аяқтап, алдағы екі жылдың ішінде осы үш ауданды қалпына келтіре бастаймыз. Бұл – ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тұрғысынан қарасақ та, өте маңызды мәселе. Осы мәселені көпке созбай, шешуіміз қажет» деп шекаралық аймақтарды дамытудың маңыздылығын ерекше назарға салды. [1]

Шекаралас аймақтардың экономикалық дамуы олардың шекаралық жағдайының ерекшеліктерімен байланысты болады. Бұл аймақтың дамуын ынталандыруы немесе қиындатуы мүмкін. Оның әсерінен ішкі және сыртқы факторлардың жиынтығы көрінеді. Мұның бәрі экономикалық өсуге және соған байланысты аймақтық экономика құрылымындағы сапалық өзгерістерге әсер етеді. Қазақстан Республикасының 17 облысының 14-сі шекара маңы болып табылады. Олар Ресей Федерациясы (бұдан әрі - РФ), Қытай Халық Республикасы (бұдан әрі - ҚХР), Өзбекстан, Қырғызстан және Түркіменстан мемлекеттерімен шектеседі. Қазақстан Республикасы мемлекеттік шекарасының құрлық бойынша ұзындығы 13 300,9 км құрайды. Соның ішінде Ресеймен -7500 км (51,96 %), Өзбекстанмен - 2331 км (21,05 %), Қытаймен - 1 781,3 км (14,93 %), Қырғызстанмен - 1 241,8 км (9,08 %) және Түркіменстанмен - 426,8 км (2,98 %). [2]

Қазақстан мен Ресей арасындағы шекара еуразиялық саяси-географиялық құбылыспен теңдесі жоқ, әлемдік деңгейде бірегей болып табылады. Ұзындығы бойынша бұл әлемдегі ең ұзын үздіксіз құрлықтық Каспий теңізіндегі шағын

учаске қосылатын шекара. Маңызды сыртқы құрлық шекаралар және жеткілікті дамыған көлік-коммуникациялық байланыстар шекаралас аймақтардың экономикасын көршілес мүмкіндігі жоғары елдердің өткізу нарықтарына бағыттайды. Негізгі халықаралық транзиттік дәліздерден тыс орналасқан шекаралас аймақтар үшін көршілес елдермен сыртқы экономикалық байланыстарды дамыту олардың негізгі әлемдік нарықтардан қашықта орналасқандығының өтеуі болып табылады. Шекара маңындағы ірі қалалар мен аумақтардың қарқынды дамуы оларға ресурстар мен көршілес елдердің жақын аймақтарындағы еңбекке қабілетті халықтың көші-қон ағындарын тартуға ықпал етеді. Бұл өз тұрғысынан елдің демографиялық және экономикалық әлеуетіне әсер етеді.[3]

Шекаралас аймақтар мемлекеттердің экономикалық, әлеуметтік және саяси дамуында шешуші рөл атқарады. Олардың даму перспективаларын зерттеу маңызды, себебі олардың тұрақты экономикалық өсуі және халықтың өмір сүру сапасын жақсарту үшін үлкен әлеуеті бар. Шекара аймағында орналасқан Тасқала ауданы талдау және зерттеу үшін қызықты нысан болып табылады.

Магистрлік жобаның мақсаты. Қазақстан Республикасының шекаралас өңірлерін дамыту бойынша практикалық ұсынымдар әзірлеу (Батыс Қазақстан облысы Тасқала ауданы мысалында).

Магистрлік жобаның міндеттері. Жоғарыда анықталған мақсатқа сәйкес магистрлік жобада шешілуі тиіс мынадай міндеттер көзделеді:

- шекаралық өңірлерді зерттеудің теориялық астарын ашу;
- шекаралас өңірлер дамуының шетелдік тәжірибесін зерттеу;
- Қазақстан Республикасында шекаралас өңірлерді дамытудың нормативтік құқықтық астарын, стратегиялық және бағдарламалық қамсыздандырылуын талдау;
- Қазақстан Республикасының шекаралас өңірлерінің, оның ішінде Батыс Қазақстан облысы, Тасқала ауданының әлеуметтік-экономикалық жағдайын зерттеу;

-Батыс Қазақстан облысы Тасқала ауданын дамыту бойынша тәжірибелік ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу объектісі: Батыс Қазақстан облысы Тасқала ауданының әлеуметтік-экономикалық жағдайы.

Зерттеу пәні: әлеуметтік-экономикалық қатынастар жүйесі.

Қорғауға шығарылатын практикалық ережелер:

1. Тасқала ауданы аумағында шекара маңындағы ауылдардың халық санын арттыруға бағытталған бағдарламаны әзірлеу.
2. Ресей Федерациясымен шекаралас орналасқан Тасқала ауданы, 2-Шежін ауылында Дене шынықтыру-сауықтыру комплексін салу бойынша ұсыныстар

Магистрлік жобаның әдіснамалық база ретінде зерттеу мәселесі бойынша отандық және шетелдік авторлардың еңбектері қолданылды.

Практикалық маңыздылығы: Зерттеу нәтижелері тек Тасқала ауданы үшін ғана емес, Қазақстандағы басқа да осыған ұқсас аумақтар үшін шекара

маңы өңірлерін дамытудың нақты ұсынымдары әзірлеу үшін негіз бола алады.

Зерттеу нәтижелерін апробациялау. Жоба аясында «Шекаралас аудандардың әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі таңдағы жағдайы» атты мақала «Студенческий вестник» ғылыми журналының №2(288) санында жарияланды.

Зерттеудің құрылымы. Магистрлік жобаның құрылымы кіріспеден, 2 бөлімнен, қорытынды мен пайдаланылған әдебиеттер тізімін қамтып, 48 парақты құрады.

1 ШЕКАРАЛАС Өңірлерді зерттеудің теориялық әдіснамалық негіздері

1.1 «Шекаралас өңірлер» түсінігінің мәні

Автор бұл бөлімшеде теориялық және тұжырымдамалық көзқарастарды талдай отырып, *«шекара маңындағы аумақтар»* түсінігінің авторлық тұжырымдамасын келтірген.

Заңнама тұрғысынан қарағанда, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №270 «Қазақстан Республикасының ауылдық аумақтарын дамытудың 2023-2027 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» қаулысында *«Шекара маңындағы аумақтар»* - Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасынан 50 км дейінгі қашықтықта орналасқан әкімшілік-аумақтық құрылымдардың және елді мекендердің аумақтары деп белгіленген.[4]

Жалпы «шекара маңындағы аумақтар» ұғымына әртүрлі мамандармен біркелкі мағына беріле бермейді. Бұған себеп шекаралардың, қасиеттерінің, функциялары мен бұндай санаттардың түрлерінің анық емес болмауы.

Л.Л.Божко Региональная экономика: теория и практика журналының 2010 жылы №4(139) санында жарық көрген «Концептуальные подходы к определению приграничных территорий» мақаласында *«шекара маңындағы аумақтар»* ұғымын 3 негізгі аспекті: кеңістік, қауымдастықтар және тиімді байланыс контекстінде қарастырған.

Л.Л.Божко «Кеңістік» - саяси жүйелердің қалыптасуы мен жұмыс істеуіне әсер ететін негізгі, негізгі факторлардың бірі деп түсінік берген.[5]

Ал П.Клаваль кеңістікті алдымен ұзындық ретінде анықтаған. Ол бір уақытта адамдар тобының өмір сүруінің негізі және қызметінің ортасы. Кеңістік адамдардың бірігу және қозғалуымен байланысты болғандықтан оны ұзындық ретінде қарастыруға болады.

Кеңістік ұғымы негізінен аумақтан кеңірек болып және онымен сәйкес болмауы мүмкін. Сонымен қатар, ол саяси, әлеуметтік, экономикалық және жүйенің құқықтық құраушысын бекітеді.

Жалпы *«шекаралық кеңістік»* ұғымына Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 16 қаңтардағы №70-V «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы туралы» Заңында - Мемлекеттік шекара және Қазақстан Республикасының ішкі сулары және аумақтық сулары бар шекаралық аймақтың сыртқы шектеріне дейін оған шектесіп жатқан Қазақстан Республикасының аумағы, Мемлекеттік шекара арқылы өткізу пункттерінің және Мемлекеттік шекара арқылы өткізу жүзеге асырылатын өзге де орындардың аумақтары, өз шегінде уәкілетті органдар шекаралық қызметті жүзеге асыратын балық аулау аймағы, континенттік қайраң, сондай-ақ олардың үстіндегі әуе кеңістігі деген түсінік берілген.[6]

Л.Л.Божко Региональная экономика: теория и практика журналының 2010 жылы №4(139) санында жарық көрген «Концептуальные подходы к определению приграничных территорий» мақаласында *«шекаралық кеңістік»* шекара бойындағы немесе ел аумағының тереңіндегі пункт бойындағы

әлеуметтік-географиялық аймақ деп түсініледі, оның шегінде көрші елдердің мүдделеріне және олардың экономикалық, мәдени, құқықтық және саяси жүйелерінің өзара іс-қимылына байланысты шекаралық процестер мен құбылыстар байқалады.

Л. Б. Вардомский және С. В. Голунов шекара кеңістігі мемлекеттік шекараны, мемлекеттік шекара арқылы өткізу пункттерін және олармен байланысты ел ішіндегі объектілерді, шекара аумағын, әуе кеңістігін, трансшекаралық(шекаралық) су объектілерін, ішкі теңіз суларын, аумақтық теңізді, олардың су асты ортасын, континенттік қайраңды және айрықша экономикалық аймақты қамтитын аймақ ретінде сипатталады.

Қазіргі жағдайда шекара әр түрлі салалардағы өзара әсер ету нәтижелерін шоғырландыратын (экономикалық және әлеуметтік) іргелес аумақтардың өзара әрекеттесуі үшін негіз болатын орын ретінде қарастырылады. Яғни қызметтің екі түрі кездеседі және бірін-бірі толықтыруға және ынтымақтастыққа мүмкіндік бар. Дәл іргелес аумақтарда әкімшілік және әкімшілік емес актерлердің керемет күрделі тоғысуы, сондай-ақ олардың бір-бірімен өзара әрекеттесуін анықтайтын жаңа нормалардың қалыптасуы байқалады.

Қазіргі заманның елеулі жаһандық сын-қатерлерінің бірі елдердің, өңірлердің, елдер ішіндегі жекелеген аудандар мен елді мекендердің әлеуметтік-экономикалық дамуының теңсіздігі, сондай-ақ осы аумақтарда тұратын халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейі ретіндегі елеулі тұлғалар проблемасы болып табылады. Елдің шекаралас аймақтары ерекше жағдайда болып табылады. Аймақтардың шекараға жақындығы көбінесе олардың орталыққа қатысты перифериялық аумақтар ретінде даму ерекшеліктерін бөледі. Шешім қабылдау орталығынан алыс орналасқан мұндай аймақтар көбінесе өмір сүру, дамымаған Инфрақұрылым, халықтың тығыздығы төмен, оның көші-қонының өсуі, әсіресе өз жастарының еңбекке қабілеттілігі және соның салдарынан тұрғындардың қартаюы нашар жағдайлармен сипатталады.

Л.Л.Божко «Теоритико-методологические основы исследования процессов экономического развития приграничных территорий» диссертациясында шекара маңындағы аумақты кеңістіктік-уақыттық парадигма контекстінде мемлекеттік шекараға іргелес (немесе одан тыс) аймақтық өлшемділік геожүйесінің бөлігі болып табылатын және сонымен бірге біртұтас табиғи - экономикалық аймақтың (немесе олардың комбинацияларының) бөлігі болып табылатын аумақ ретінде анықтауға мүмкіндік береді. экономикалық, әлеуметтік, мәдени және экологиялық жағдайлар тәуелді жағдайдан көрші мемлекеттің іргелес аумағы және өз кезегінде оған әсер етеді.[7]

"Шекаралық кеңістік" термині шекара бойындағы экономикалық, әлеуметтік-географиялық аймақ деп түсініледі, оның шегінде көрші елдердің мүдделерін сақтауға және олардың экономикалық, әлеуметтік, құқықтық және саяси жүйелері арасындағы өзара іс-қимылға байланысты шекаралық процестер мен құбылыстар орын алады.

Функцияларды шекаралар арасында қайта бөлу халықтың жеке басының өзгеруіне байланысты, аумақтық сәйкестіктің әртүрлі деңгейлері бағынышты

немесе басым рөл атқаруы мүмкін. Осылайша, автор шекаралас аумақтардың тағы бір маңызды негізін - іргелес жергілікті қауымдастықтарды біріктіретін аумақтарды ашады.

Шекаралас аймақтарда пайда болатын және дамитын экономикалық, мәдени және саяси қатынастардың әртүрлі түрлерін анықтау үшін шекаралас аймақтарға қатысты мәселелер үлкен маңызға ие. Бұл шекара маңындағы аумақтарды тиімді өзара іс-қимыл тұрғысынан қарастыратын шекара маңындағы аумақтарды анықтаудың тағы бір тәсілінің мүмкіндігін анықтайды.

1.2 Шекаралас өңірлерді дамытудың шетелдік тәжірибесі

Шекаралас аймақтарды зерттеуде шетелдік тәжірибені талдау маңызды. Сол себептен зерттеу барысында бірнеше ел тәжірибесі қарастырылды.

Қытай Халық Республикасы

Шекаралас аумақтарды дамыту бойынша әлемдік тәжірибеде көптеген мысалдар бар. Автор әлемдік экономика алдыңғы көшбасшы мемлекеттердің бірі – Қытай Халық Республикасының шекаралық аудандарын дамыту жүйесін қарастырған.

20 ғасырдың екінші жартыжылдығынан бастап ҚХР үкіметі территорияларының тарихы мен географиясын жан-жақты зерттеуге сүйенді. 1983 жылы ҚХР-да қоғамдық ғылымдар Академиясының Қытай шекаралас аумақтарының географиясы мен тарихын зерттеу орталығы құрылды. Орталық Қытайдың шекаралас аудандарының аймақтық дамуын зерттеу бойынша әртүрлі ұлттық зерттеу жобаларын жүзеге асыруда айтарлықтай тәжірибе жинақтады.[8]

Қытайда шекаралас қалалар сауда, инвестиция, туризм және аймақтық әртараптандыру бағытында дамып, ұлттық ашықтық пен аймақаралық алмасу стратегиясы үшін шешуші болып табылады.

Қазіргі уақытта елдің экономикасының жаһандануына сәйкес, урбандалу, ақпараттандыру және индустрияландыру шекаралық аумақтарда кеңінен таралуда.

Қытай шамамен 22 800 шақырымды қамтитын әлемдегі ең ұзын құрлық шекарасымен мақтана алады. Ел басқа 14 мемлекетпен шектеседі және оның шекаралас аудандары өте әртүрлі географиялық ерекшеліктерге ие.

Қытайдың шекаралас қалалары сауда, туризм және мәдени алмасу үшін маңызды хаб болып табылады. Он төрт префектуралық қаласы тоғыз провинцияда және басқа елдермен шектесетін аймақтарда орналасқан. Бұл қалаларға мыналар: Шэньян, Ляонин; Хунчунь, Цзилинь; Суйфэньхэ, Хэйлуңцзян; Маньчжурия, Ішкі Моңғолия; Ланчжоу, Гансу; Үрімші, Шыңжаң; Лхаса, Тибет; Куньмин, Юннань және Наннинг, Гуанси-Чжуан автономиялық ауданы кіреді.

Қытайдың Азия мен Еуропаның қиылысында стратегиялық маңызды орналасуы оның шекаралас аудандарын халықаралық ынтымақтастық пен геосаяси бәсекелестік алаңына айналдырады. Қытай мен оның экономикасы одан әрі дамыған сайын, шекара маңындағы аудандар оның сыртқы саясатында және көршілерімен қарым-қатынасында маңызды рөл атқарады.

2010 жылы Қытайдың шекаралас қалаларының басым көпшілігі

тұрақтылықтың төмен көрсеткіштерін көрсетті, тұрақтылық деңгейінде айтарлықтай аймақтық айырмашылықтар байқалмады. Тұрақтылықтың ең жоғары деңгейі солтүстік Қытайда (0,3222), одан кейін Солтүстік-Шығыс Қытайда (0,3128), Оңтүстік-Батыс Қытайда (0,3053), Солтүстік-Батыс Қытайда (0,3043) және Тибет Қытайында (0,2604) болды. Шекаралас қалалардың тұрақтылық көрсеткіштерінің аумақтық бөлінуінде кейбір заңдылықтар байқалды. Барлық шекаралас қалалардың ішіндегі ең тұрақтысы Қытайдың солтүстігінде орналасқан Баоту болды. Салыстырмалы түрде жоғары тұрақтылығы бар қалалар негізінен Қытайдың солтүстік-шығысында, атап айтқанда Кореяның Янбиан автономиялық префектурасы мен Дандун қаласында орналасқан. Орташа төзімді қалалар Солтүстік Қытайдың солтүстік-батыс бөлігінде және оңтүстік-батыс Қытайдың оңтүстік-батыс бөлігінде, Гуансиге қарай тартылды. Барлық басқа қалалар төмен тұрақтылық санатына жатқызылды.[9]

Еуропалық одақ

Еуропадағы трансшекаралық ынтымақтастықтың маңызды элементі - еуроаймақтардың жобалары болды. 1958 жылы ГФР мен Нидерланды шекарасында алғашқы еурорегион — Гронау пайда болса, ал қазіргі уақытта олардың саны жүзден асты. Мұндай бірлестіктердің құқықтық мәртебесі әртүрлі. Еуроаймақ - муниципалитеттердің немесе көршілес елдердің барлық аудандарының қатысуымен ерікті орта және ұзақ мерзімді трансшекаралық кооперацияның кез-келген түрі, оның заңды дизайны еуропалық принциптерге негізделген аумақтық қауымдастықтар мен билік органдарының шекара маңы ынтымақтастығы туралы негіздемелік Конвенция (1980 жылы қол қойылған).

Соған қарамастан, 1990 жылдар еуроаймақтар шеңберіндегі ынтымақтастықтың дамуына және Еуропалық Одақтың(бұдан әрі - ЕО) ұлттықтан жоғары аймақтық саясаты шеңберіндегі шекара маңындағы ынтымақтастыққа көбірек көңіл бөлу кезеңіне айналды. 1989 жылы ЕО-ның Бірыңғай ішкі нарығы құрылуына қарай шекара маңы аумақтарының 61 солшыл құрылымдарының салаларын қайта бейіндеу үшін "Интеррег" арнайы бастамасын құру туралы шешім қабылданды (4 жылға арналған бюджет 1,1 млрд ЭКЮ құрады). 1994-1999 жылдар кезеңінде бастама ұзартылды, ал 2000-2006 жылдары ЕО-ның ұлттықтан жоғары өңірлік саясаты шеңберінде (қазірдің өзінде 13-тен 4-ке дейін) Арнайы бастамалардың қысқартылуына қарамастан, "Интеррег-III" пайда болды. Оның бюджеті 5,3 миллиард еуроны немесе 7 жыл ішінде ЕО-ның "митинг саясатына" жалпы қаражатының 2% құрады.[10]

Интеррег бастамасының алғашқы жетістіктері инфрақұрылымдық жобалар болды, мысалы Гвадиана өзені арқылы өтетін көпір Испания-Португалия шекарасында және Бельгия, Франция және Франция шекараларының конвергенциясы аймағында жүк көліктеріне арналған заманауи өткізу пункттері Люксембург.

Ағымдағы онжылдық аяқталған кезде ЕО-да 2021-2027 жылдарға арналған "митинг саясатының" негізгі ерекшеліктерін анықтайтын құжаттар пайда болды. Дебюрократизация бойынша көптеген шаралар, аймақтық дамуға көмекке өтінім

беру тетіктеріндегі белгілі бір жаңалықтар және олардың құралдары қарастырылған. Алайда, осы мақалада трансшекаралық ынтымақтастық ЕО-ның ұлттықтан жоғары аймақтық саясатының күн тәртібінен кетпейтінін атап өткен жөн. Сонымен қатар, "Интеррег" жаңалықтарының ішінде кластерлік бастамаларға ерекше назар аударуға болады. Сонымен бірге, "топтасу саясатына" бөлінген қаражат үлесі тағы да 2,5% - ға немесе 8,43 миллиард еуроға дейін азаяды.

2014-2020 жылдарға арналған бюджетке сәйкес, топтасу саясаты 2011 жылғы бағамен 325 миллиард еуро алды. Олар экономикалық өсуді арттыруға және жаңа жұмыс орындарын құруға, климаттың өзгеруіне, энергияға тәуелділікке және әлеуметтік мәселелерге қарсы тұруға бағытталады. Инвестициялар ЕО-ның барлық аймақтарына бағытталады. Бірақ олардың даму деңгейін ескере отырып Елдер үш топқа бөлінеді:

- Ең аз дамыған (ЖІӨ орташа 75% - дан аз)
- Өтпелі (одақ бойынша орташа 75% мен 90% арасындағы ЖІӨ)
- Дамыған (ЖІӨ 90% - дан астам)

Еуропалық өңірлік даму қорының қызметі 4 басымдыққа: инновациялар мен зерттеулерге, цифрлық технологияларды дамытуға, шағын және орта кәсіпорындарды қолдауға және төмен көміртекті экономикаға бағытталады. Осы қордың ресурстарын тек осы төрт мақсатта пайдалану қажет емес. Бірақ дамыған мемлекеттер тобында бөлінген қаражаттың кемінде 80% - 4-тен кем дегенде 2 басымдыққа, өтпелі өңірлерде кемінде 60% - ға, ал дамымаған өңірлерде кемінде 50% - ға жұмсау қажет. Сондай-ақ, төмен көміртекті экономиканы дамытуға жұмсалатын қаражаттың ең аз пайызы белгіленді.

Жалпы алғанда, ең аз дамыған елдер 2014-2020 жылдары 185,37 млрд еуро алды, өтпелі елдер 36,16 млрд, дамыған 55,52 млрд. Аз қоныстанған және шалғай аудандарға қосымша 1,56 млрд, өңіраралық дамуға 10,23 млрд теңге бөлінген.

Польша (82,27 млрд еуро), одан кейін Италия (33,08 млрд.) және Испания (28,31 млрд.) аталған қаражаттың басқаларынан көп алды.

Болгария Республикасы

Шекаралас муниципалитеттер-бұл Болгария Республикасының көрші елдермен шекаралары бойында орналасқан мемлекеттік муниципалитеттер. Ұлттық кеңістікті даму тұжырымдамасына сәйкес, құрлық шекаралары бар 43 муниципалитет Дунаймен және Қара теңізбен қайталауды болдырмау үшін шекаралық аумақ ретінде қабылданады. Батыс және оңтүстік шекаралардың бойындағы шекаралас муниципалитеттердің көпшілігін таулы аймақтарға жатқызуға болады. Яғни, аймақтардың санаттары арасында біраз сәйкестік анықталады, демек, олардың сипаттамалары мен мәселелерінде ұқсастықтар бар. Осы себепті 2015 жылы әзірленген Солтүстік-Батыс Болгарияның дамуын қолдаудың мақсатты инвестициялық бағдарламасы, Родоп, Странджа - Сакар, шекаралас, таулы және жартылай таулы аймақтар жалпы топқа жатқызылды. Бұл құжатқа сәйкес, тек Румыниямен шектесетін Солтүстік-Шығыс муниципалитеттер шекаралас аймақтар болып саналады.

Барлық шекаралас муниципалитеттерде (Дунай мен Қара теңізді

қоспағанда) 630 мың адам тұрады . Бұл ел халқының жалпы санының тек 9% құрайды.

Бұл аймақтарда 4 аудандық қала (Кюстендил, Благоевград, Смолян және Силистра 3) орналасқан. Бұл қалаларда барлығы 168000 адам тұрады. Бұл дегеніміз, осы төрт қалада бүкіл шекаралас халықтың 27% шоғырланған. Басқа ірі қалалар — Петрич (27000 доллар) және Сандански (25000 доллар). Шын мәнінде, шағын қалалар мен ауылдарда шекаралас аймақтар халқының тек 2/3 бөлігі немесе ел халқының 5% - ы тұрады. Бұл аумақты иемденуге, оны көрші елдермен байланыс аймағы ретінде дамытуға қиындықтар туғызады, ал оның депопуляциясы да елдің ұлттық қауіпсіздігінің проблемасы болып табылады.[11]

Шекаралас муниципалитеттердің демографиялық көрсеткіштері олардың географиялық орналасуына байланысты біркелкі емес (кесте. 2). Таңдалған аумақтар ауданы бойынша да, халық саны бойынша да ерекшеленеді. Оңтүстік шекара аймақтары да, елдің батыс және солтүстік-шығыс шекара аймақтары да таңдалды. Жалпы ұқсастық - ел бойынша олардың барлығында орташа тығыздық орташадан төмен. Оның да вариациялары бар, бірақ ең нашар көрсеткіштерді қиыр солтүстік - батыстағы және шекаралас солтүстік-шығыс аумақтардағы муниципалитеттер көрсетеді. Іс жүзінде бұл муниципалитеттерде халықтың орташа тығыздығы орташа республикалық деңгейден төмен және елдегі ең төмен (Кула муниципалитеті км²-ге 12,5 адам). Ген. Тошево - 13,3 дана / км² ,және т. б.). Екінші жағынан, кейбір демографиялық жағдайы жақсы шекаралас аймақтар пайда болуда. Әсіресе оңтүстік шекара бойындағы Сандански, Кирково, Смолян муниципалитеттерінде халықтың орташа тығыздығы бүкіл шекаралас аймаққа жақын.

Бұрын шекаралас аумақтарда әскери базалар болған (әсіресе болгар-түрік және болгар-грек мемлекеттік шекарасының бойында). Жұмыспен қамту әйелдердің еркін жұмыс күшін тартумен байланысты болды. Осы себепті, 1990 жылдан кейін де жетекші өнеркәсіптік кәсіпорындар тігін өнеркәсібі кәсіпорындары болды.

Бүгінгі таңда жұмыспен қамтудың жетекші секторы бастапқы сектор болып табылады, ал жұмыспен қамту негізінен аграрлық секторға тиесілі. Ауыл шаруашылығында көбінесе егістік жерлер сапасы төмен, таулы жерлерде кездеседі. Олар үшін агроклиматтық және топырақ жағдайлары дақылдардың шектеулі санын өсіруді қамтиды. Мысалы, Родоптар шекаралас муниципалитеттері үшін техникалық дақылдар (негізінен темекі) - 28% және картоп - 16%. жетекші болып табылады

Странджа-Сакара аймағында негізінен дәнді дақылдар өсіріледі, олар төрт шекаралас ауылшаруашылық муниципалитеттеріндегі егістік алқаптарының 50% - дан астамын құрайды. Соңғы жылдары техникалық дақылдардың үлесі өсті (күнбағыс, рапс, кориандр (Болярово). Құрлықтағы Болгария - Румыния шекарасы бойындағы шекаралас муниципалитеттерде елдегі ең құнарлы топырақтары бар дәнді дақылдар басым болып табылады.

Жұмыс күшінің жетіспеушілігіне байланысты мал шаруашылығы негізінен отбасылық бизнес болып табылады. Бұл жетекші сектор Тран

муниципалитетінде орналасқан.

Бастапқы секторда кейбір муниципалитеттерде тау-кен өндірісі басым. Мысалы, Ерма өзенінің жанындағы қорғасын-мырыш кендері бар Златоград; доломиттер, дала шпаттары мен мәрмәр өндіретін Топловград; қоңыр көмір өндіретін Симитли (жұмыспен қамтылғандардың 60%).

Таулы шекара муниципалитеттерінде орман өнеркәсібі маңыздылығы жағынан екінші орында. Тырново Елхово, Доспат муниципалитеттері – жетекші аумақтардың бірі.

Бұл аймақтардың перифериялық орналасуы олардың ел ішіндегі қарқынды даму процестерінен оқшаулануын алдын-ала анықтады. Олар көлікке қол жетімділіктің нашарлығымен, мемлекеттік қызметтердің дамымауымен және шекара арқылы өткізу пункттерінің жеткіліксіз санымен сипатталады. Олардың демографиялық жағдайы және денсаулық сақтау мен білімге қол жетімділік деңгейі күрт нашарлады.

2 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШЕКАРАЛАС Өңірлер дамуының қазіргі таңдағы жағдайы

2.1 Қазақстандағы шекаралас өңірлердің ағымдағы жағдайы

Жалпы қазіргі таңда жалпы, Үкімет шекара маңындағы аумақтарды дамыту жөніндегі шараларды қолдауға үлкен мән берілуде.

Республика бойынша Мемлекеттік шекараның жалпы ұзындығы 13,2 мың км құрайды, оның ішінде Ресей Федерациясымен – 7 591 км, Қытай Халық Республикасымен - 1 783 км, Өзбекстан республикаларымен-2 351 км, Қырғызстан-1 242 км, Түркіменстан-426 км.

14 облыс Ресей Федерациясымен, ҚХР-мен және Өзбекстан, Қырғызстан және Түрікменстан Республикаларымен шектеседі. Шекара маңындағы аумақтарда 66 аудан орналасқан. Тікелей шекара маңы белдеуінде мемлекеттік шекарадан 50 км дейінгі қашықтықта 1 383 шекара маңы ауылдық елді мекендер(бұдан әрі - АЕМ) (оның ішінде: тірек – 231, спутниктік - 554, стратегиялық – 213 және басқалары – 385) орналасқан, онда 1,7 млн. адам тұрады.

Сондай-ақ, шекаралас аудандарда халық саны 330 адам болатын 2 моно (Риддер, Жітіқара) және 8 шағын қала (Жаркент, Зайсан, Сарыағаш, Шардара, Шемонаиха, Мамлютка, Булаев, Жетісай) орналасқан.

Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес шекара маңындағы аумақтарды дамыту жөніндегі жекелеген бөлімді енгізу бөлігінде Қазақстан Республикасының Ауылдық аумақтарын дамытудың 2023 – 2027 жылдарға арналған тұжырымдамасына өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.[12]

Осы құжаттар шеңберіндегі шаралар экономиканы, инфрақұрылымды, туризмді, шекара маңындағы сауданы дамыту, жұмыс орындарын құру, мемлекеттік шекарадан өту орындарын жайластыру және басқа да мәселелерді шешуге бағытталған.

Атап айтқанда, әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымды дамыту, шекара маңындағы аумақтардың республикалық және жергілікті маңызы бар жолдарын салу, реконструкциялау және жөндеу, шекара маңындағы елді мекендердің тұрғындарына бизнес-бастамаларды, оның ішінде ауыл шаруашылығы саласындағы бастамаларды қолдауға гранттар беру, туризмді және трансшекаралық туристік маршруттарды дамыту үшін жағдайлар жасау жөнінде шаралар кешенін қабылдау жөніндегі бірқатар іс-шаралар көзделген.

Бұдан басқа, Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес Үкімет шекара маңы аумақтарын дамыту жөніндегі 2022-2025 жылдарға арналған Жол картасының шараларын іске асыруда, оның шеңберінде Шекара маңы аумақтарын дамыту жөніндегі бірқатар іс-шаралар көзделген (*шекара маңы аудандарының экономикасын дамыту үшін жағдайлар жасау, әлеуметтік салада көрсетілетін қызметтердің сапасын арттыру, әлеуметтік саясат шараларын дамыту, шекара маңы ынтымақтастығын дамыту, шекара маңы шекара маңы аудандары арқылы экспорттық және импорттық тауарлардың өтуіне ықпал ететін жаңа көлік, сауда-логистикалық орталықтар салу жөніндегі шаралар, туристік-рекреациялық әлеуметті дамыту, шекаралас*

аудандарды төтенше жағдайлардың туындауынан қорғау және қауіпсіздікті қамтамасыз ету және т. б.).

Шекара маңы аудандарында жаңа көлік, сауда-логистикалық орталықтар салу және ашу жөніндегі шаралар

"Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі "Қазақстан Жаңа нақты ахуалда: іс-қимыл уақыты" атты Қазақстан халқына Жолдауын[13] іске асыру жөніндегі шаралар туралы " Қазақстан Республикасы(бұдан әрі - ҚР) Президентінің 2020 жылғы 14 қыркүйектегі №413 Жарлығына сәйкес[14] 2030 жылға дейінгі көлік – логистикалық әлеуетін дамыту тұжырымдамасы (бұдан әрі- *тұжырымдама*) әзірленді, ол ҚР Үкіметінің 2022 жылғы 30 желтоқсан №1116 қаулысымен бекітілді.[15]

Тұжырымдаманың стратегиялық мақсаты - тиімді тасымалдауға ішкі және сыртқы қажеттіліктерді қамтамасыз ететін көлік-транзиттік әлеуеттің даму деңгейі бойынша Қазақстанның 2030 жылға қарай өңірлік көшбасшылар қатарына кіруімен қолжетімді, тиімді және қауіпсіз көлік-сауда логистикалық қызметтерді дамыту арқылы елдің экономикалық өсуіне және халықтың өмір сүру сапасын арттыруға жәрдемдесу болып табылады.

Алматы облысында қуаттылығы жылына 250 мың контейнер болатын "құрғақ порт - Көлжат "халықаралық цифрлық көлік – логистикалық хабы" жобасын іске асыру мәселесі пысықталуда, жоба 2 кезеңде іске асырылуда, жобаның жалпы құны Алматы облысының Ұйғыр ауданында 1300 тұрақты жұмыс орнын құра отырып, 363 млн.

Абай облысының Үржар ауданында "Бақты" көліктік логистикалық орталық(бұдан әрі - КЛЮ) жұмыс істейді. КЛЮ-да көрсетілетін қызметтердің түрі: жүктерге кедендік құжаттарды ресімдеу, тексеру, кедендік тазарту, тауарларды Қытайдан қазақстандық көлікке қоймалау және қайта тиеу.

Ақтөбе облысында "Бозой-Нукус" халықаралық өткізу пунктін ашу мәселесі қарастырылуда, бұл Батыс Қазақстанның 2,7 миллион адамы бар өңірлері үшін Өзбекстан шекарасына дейінгі транзиттік жолды қысқартуға, жүк тасымалын тәулігіне 3000 автомобильге дейін ұлғайтуға, халықтың шекарадан өтуін тәулігіне 500 адамға дейін арттыруға мүмкіндік береді.

Бұл шаралар ел саудасының дамуына қуатты серпін береді, Қазақстан, Ресей және Өзбекстанға Еуропа, Орталық Азия және Парсы шығанағы елдеріне шығуға және көлік артерияларының санын ұлғайтуға мүмкіндік береді.

Жамбыл облысында ҚР аумағында трансшекаралық хабтардың жобаларын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарына сәйкес Қырғыз Республикасының шекарасында орналасқан "Қарасу" және "Ақ-тілек" автожол өткізу пункттерінің жанында индустриялық сауда-логистикалық кешен құру бойынша тиісті жұмыстар жүргізілуде.

Жетісу облысында-көлік-логистика саласында заманауи инфрақұрылым құру үшін ірі халықаралық әріптестерді тарту арқылы облыстың транзиттік әлеуеті кеңейтілуде.

БҚО-да "Еуразия" трансшекаралық сауда орталығын ұйымдастыру индустриялық аймақ базасында жоспарланған. Теректі ауданы Ақсуат ауылдық

округінің Жайылма станциясында 281 га жер телімі бөлінді.

Қостанай облысының әкімдігі "ТЛК Тобол" ЖШС-мен бірлесіп "Gostanay"көліктік-логистикалық кешенін салу жөніндегі жобаны іске асыруға дайындық жүргізуде. Жоба бойынша инвестициялардың алдын ала көлемі 37 млрд теңгені құрайды.

Маңғыстау облысында Ақтау теңіз портында контейнерлік хаб салуға ниет білдірген әлеуетті инвестор сингапурлық "PSA International"компаниясы болып табылады. Іске асыру мерзімі – 2022-2025 жж.

Инвесторға жұмыс жобасы және контейнерлік хаб бойынша барлық қажетті материалдар ұсынылды. Қазіргі уақытта инвестор тарапынан осы жобаны зерделеу және талдау бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Қазіргі уақытта "Ақтау теңіз порты" АЭА шекараларында хаб объектілерін орналастыру үшін жер учаскесі (ауданы 19 га) сақталған.

СҚО-да ағымдағы жылы "Радуга" ЖШС сомасына қаржылық қарыз есебінен "Солтүстік "ӘКК" АҚ берген 1,9 млрд теңге Петропавл қаласында заманауи көтерме-тарату орталығының құрылысы бойынша инвестициялық жоба іске асырылды.

Көші-қонның теріс көрсеткіштерін сақтау есебінен соңғы 3 жылдағы солтүстік шекара маңы аумақтарының **демографиялық ахуалы** - басқа қалалар мен аудандарға ішкі көші-қон есебінен Шығыс шекара маңы аудандарында халық санының 35,8 мың адамға қысқаруымен сипатталады - туудың жоғары көрсеткіштері есебінен оңтүстік және оңтүстік-батыс шекара маңы аумақтарында халық санының 20,4 мың адамға қысқаруымен сипатталады-туудың халық санының 21,7 мың адамға ұлғаюымен халықтың тығыздығы орта есеппен бір шаршы км-ге 34,5 адамды құрайды.

Шекара маңындағы аумақтар экономикасының негізгі салаларының бірі ауыл шаруашылығы болып табылады, оның экономика құрылымындағы үлесі 31,6% – (құрайды (республика бойынша-5,1 %). Шекаралас аумақтардың ауыл шаруашылығы алқаптарының ауданы 41,1 млн га, мал басы (ІҚМ, жылқы, түйе, құс және т.б.) – 20,1 млн басты құрайды.

2021 – 2023 жылдары шекара маңы аудандарының өнеркәсіп өнімінің көлемі 16,2 трлн теңгені құрады (жалпы республикалық көлемдегі үлесі – 31,4 %).

Орташа айлық жалақының мөлшері 229,3 мың теңгені құрайды, бұл республикалық мәннен 1,3 есе төмен (309,8 мың теңге). Жұмыссыздық деңгейі-орта есеппен 4,6 % (республика бойынша – 4,9 %).

"Ауыл – ел бесігі" шеңберінде шекара маңы аумақтарының инфрақұрылымын дамыту

"Ауыл – ел бесігі" бағдарламасы[16] аясында шекара маңындағы ауылдарда әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымды дамытуға ерекше көңіл бөлінеді.

Мәселен, 2019 – 2023 жылдары денсаулық сақтау, білім беру, мәдениет, спорт, электр, жылу, газ, сумен жабдықтау және жол объектілерін салу, реконструкциялау және жөндеу бойынша республикалық бюджет қаражатынан

108,8 млрд теңге 1795 жоба іске асырылды.

2024 жылы 170 жобаны іске асыруға 36,6 млрд теңге бөлінді, бұл «Ауыл – ел бесігі» жобасының жалпы қаржыландыруының 20 % құрайды.

Ауыл халқының табысын арттыру

Мемлекет басшысының 2021 жылғы 10 шілдедегі тапсырмасына сәйкес "Ауыл аманаты"[17] ("Жамбыл облысында ауыл халқының табысын арттыру жөніндегі пилоттық жобаны масштабтау") ауыл халқының табысын арттыру бағдарламасын іске асыру басталды.

Қазіргі уақытта "Ауыл аманаты" бағдарламасы шеңберінде шағын несиелендірудің бірыңғай шарттары көзделген, оған шекара маңындағы ауылдардың тұрғындары тең дәрежеде қатыса алады.

Сонымен қатар, "Ауыл аманаты" бағдарламасы шеңберінде өнімді өткізуді және қайта өңдеу үшін шикізатты тапсыруды қамтамасыз ету үшін зәкірлі ауыл шаруашылығы кооперативтері құрылады, оған шекара маңындағы аумақтардың тұрғындары да қатыса алады.

Бұдан басқа, электронды түрде микрокредит алуға өтінім беру үшін микрокредит берудің ақпараттық жүйесін енгізу мәселесі пысықталуда (*бүгінгі күні өтінімдер қағаз жеткізгіште қабылданады*). Бұл ауыл тұрғындарына, оның ішінде шекара маңындағы аумақтарда шағын несиеге өтінім беру үшін облыс орталықтарына баруға қаражат үнемдеуге мүмкіндік береді.

Өз кезегінде, шекара маңы облыстарының әкімдіктері ауыл шаруашылығы өндірісін тиімді жүргізу және шекара маңы аудандарында ауыл шаруашылығы кооперациясын дамыту үшін жағдай жасау жөнінде шаралар қабылдауда.

Тұрғын үй мәселелері

Тұрғын үй-коммуналдық инфрақұрылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы[18] шеңберінде шалғай ауылдарда өз қызметкерлері үшін жалға берілетін үйлер салған жұмыс берушілердің шығындарын субсидиялау жөніндегі шаралар көзделген, бұл ретте басым тәртіппен сатып алу құқығынсыз жалға берілетін тұрғын үй салу шекара маңындағы аумақтарда көзделетін болады.

ЖАО шекара маңындағы елді мекендерді тұрғын үймен қамтамасыз ету шаралары қабылдады (*Абай облысының Үржар ауданында бір қабатты екі пәтерлі 30 үйдің (4500м2) құрылысы жүргізілуде, Бородулиха ауданында бес екі пәтерлі тұрғын үйдің құрылысы жүргізілуде. ШҚО – да "бір қабатты Шығыс" бағдарламасы бойынша көп балалы отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету үшін Күршім ауданында 182,4 млн.теңгеге 6 үй (12) пәтер сатып алынды, Ақжар ауданында барлығы 7 үй (14 пәтер) - 81,6 млн. теңге, Шемонаиха ауданында-108 млн. теңгеге 8 пәтер сатып алынды.*)

Кәсіпкерлікті дамыту

Қазіргі уақытта шекара маңындағы аумақтарда ШОБ субъектілерін қолдау жөніндегі іс-шаралар 2021-2025 жылдарға арналған кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба шеңберінде іске асырылуда.[19]

2023 жылдың қорытындысы бойынша 54,1 млрд теңге сомасына 980 жоба іске асырылды (кесте 1).

Кесте 1 – 2023 кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба шеңберінде орындалған жобалар

№	Өңірлер	2023 жыл	
		Жоба саны	Бөлінген қаражат, млрд теңге
1	Абай облысы	389	11,1
2	Ақтөбе облысы	78	4,1
3	Алматы облысы	40	1,8
4	Атырау облысы	25	0,3
5	БҚО	24	2,5
6	Жамбыл облысы	59	15,3
7	Жетісу облысы	11	6,8
8	Қостанай облысы	87	2,6
8	Қызылорда облысы	72	0,5
9	Маңғыстау облысы	41	0,4
10	Павлодар облысы	27	0,8
11	СҚО	60	4,6
12	Түркістан облысы	44	2,9
13	ШҚО	23	0,4

Ескертпе - автормен ҚР Ұлттық экономика министрлігінен алынған ақпаратқа сәйкес құрастырылған.

1-кестеде 2023 жылы кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба шеңберінде Қазақстанның әртүрлі өңірлері бойынша қаражаттың бөлінуін көрсетілген. Берілген мәліметтерге сүйене отырып, келесі талдауды жасауға болады:

Қаржыландырудағы айырмашылық: аймақтар арасында бөлінген қаражат көлемінде айтарлықтай айырмашылық бар. Мәселен, Абай облысына ең көп қаражат 11,1 млрд теңге бөлінсе, ал Атырау облысына ең аз, небәрі 0,3 млрд теңге бөлінген.

Жобалар саны: жобалар саны да аймақтар бойынша өзгереді. Мысалы, ең жоғары көрсеткіш - Абай облысында 389 жоба орындалған болса, ал Жетісу облысында бар болғаны 11 жоба орындалған.

Қаражат пен жобалардың арақатынасы: Жамбыл облысы сияқты кейбір өңірлерде жобалар саны салыстырмалы түрде аз болса да (15,3 млрд теңгеге 59 жоба) жоғары қаржыландыру байқалады. Бұл ауқымды немесе жоғары бюджеттік жобалардың болуын көрсетеді.

Экономикалық белсенділік: қаражатты бөлу өңірлердің экономикалық белсенділік деңгейін және әртүрлі аймақтардағы кәсіпкерлікті дамытудың басымдылығын көрсете алады. Жобалары көп және қаржыландыруы көп аймақтарда белсенді кәсіпкерлік қоғамдастық орнаған және мемлекет тарапынан көбірек қолдау тапқан.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді түгендеу

2023 жылы облыс әкімдіктері шекара маңындағы аудандардың ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді кейіннен ауыл шаруашылығы айналымына енгізу үшін бос жерлерді анықтау мақсатында оларға түгендеу

жүргізу бойынша жұмысты бастады.

Мәселен, 2023 жылдың қорытындысы бойынша ауыл шаруашылығы мақсатындағы 2 178,1 мың га бос жер анықталды (кесте 2).

Кесте 2 – 2023 жылы ауылшаруашылығы мақсатындағы бос жерлер тізбесі

№	Өңірлер	Бос жерлер көлемі, мың га
1	Абай облысы	409,3
2	Ақтөбе облысы	216,6
3	Алматы облысы	23,5
4	ШҚО	27,3
5	Жамбыл облысы	1047,4
6	Жетісу облысы	220
7	БҚО	57,9
8	Қызылорда облысы	6,5
9	Қостанай облысы	4,3
10	СҚО	188,4

Ескертпе - автормен ҚР Ұлттық экономика министрлігінен алынған ақпаратқа сәйкес құрастырылған.

2 кестеде 2023 жылғы Қазақстанның түрлі өңірлері бойынша ауыл шаруашылығы мақсатындағы бос жерлердің алаңдары туралы деректер қамтылған. Бұл мәлімет арқылы аграрлық саясатты жоспарлау, инвестицияларды бөлу және ауыл шаруашылығын дамытудың аймақтық стратегияларын әзірлеу үшін маңызды болуы мүмкін әртүрлі салалардағы қолжетімді жер ресурстарының әртүрлілігін көрсетеді.

Өңірлер бойынша айырмашылықтар: бос жерлердің ең үлкен ауданы Жамбыл облысында (1047,4 мың га) орналасқан. Бұл осы өңірді ірі аграрлық жобалар үшін әлеуетін тартымды етеді. Қостанай және Қызылорда облыстарында бос жер көлемі өте аз (тиісінше 4,3 және 6,5 мың га). Ол аталған аумақтарда халықтың көп болуы және аграрлық инфрақұрылымы дамығандығы жөнінде тұжырым тудырады.

Тиімді пайдалану: бос жер деректерін инвесторлардың назарын аудару, инфрақұрылымды дамытуды жоспарлау және ауылшаруашылық саясатына басымдық беру үшін пайдалануға болады. Үлкен бос аудандары бар аймақтар агротехнологиялық инновациялардың немесе жаңа агроөнеркәсіптік кешендердің орталықтарына айналдыру бойынша жұмыстар жүргізу қажет.

Аймақ экономикасына әсері: бос жер аумақтарын талдау аймақ экономикасына ықтимал әсерді бағалауға көмектеседі. Бос жерлері көп аймақтар дұрыс инвестициялау және игеру арқылы аграрлық секторда көбірек өсімді жүзеге асыра алады.

Осылайша, бұл ақпарат Қазақстанның аграрлық секторын дамытуға бағытталған мемлекеттік жоспарлаушылар, инвесторлар мен саясаткерлер үшін айтарлықтай қызығушылық тудыра алады.

Бұл ретте ЖАО-мен жалпы ауданы 754,7 мың га жер ауыл шаруашылығы айналымына енгізілді (кесте 3).

Кесте 3 – ЖАО-мен ауыл шаруашылығына енгізілген жерлер

№	Өңірлер	Айналымға енгізілген жерлер көлемі, мың га
1	Абай облысы	255,5
2	Алматы облысы	23,5
3	Ақтөбе облысы	199,5
4	Атырау облысы	3,0
5	ШҚО	27,3
6	Жетісу облысы	30,1
7	БҚО	65,0
8	Қызылорда	17,3
9	Павлодар облысы	50,0
10	СҚО	188,4
11	Түркістан облысы	42,6

Ескертпе – автормен ҚР Ұлттық экономика министрлігінен алынған ақпаратқа сәйкес құрастырылған.

3 кесте арқылы Қазақстанның әртүрлі өңірлері айналымға енгізген ауылшаруашылығының жер көлемі туралы деректерді зерттеп отырып, төмендегідей талдау жасауға мүмкіндік береді:

Жер учаскелерінің көлемінің әртүрлілігі: облыстар арасында айналымға енгізілген жер аумақтарындағы айтарлықтай айырмашылықтарды байқауға болады. Мысалы, Абай облысы айналымға 255,5 мың га енгізсе, Атырау облысы басқа облыстарға қарағанда ең төменгі көрсеткіш, небәрі 3,0 мың га жер аумағын енгізген.

Ең жоғары көрсеткіштер: Айналымға енгізілген жерлердің ең көп көлемі Абай (255,5 мың га) және Ақтөбе (199,5 мың га) облыстарына тиесілі. Бұл аграрлық элеуетті немесе осы аймақтардағы ауыл шаруашылығы саласындағы жүргізіліп отырған белсенді саясатты көрсетеді.

Ең төменгі мәндер: Атырау (3,0 мың га) және Қызылорда (17,3 мың га) сияқты кейбір облыстар айналымға енгізілген жердің айтарлықтай аз көлемін көрсетеді. Бұл өңірлердің табиғи жағдайларына, экономикалық стратегияларына немесе басқа да аймақтық ерекшеліктеріне байланысты болуы мүмкін.

Осылайша, ұсынылған деректер Қазақстанда ауыл шаруашылығы айналымына енгізілген жер көлеміндегі елеулі өңірлік айырмашылықтарды көрсетеді. Бұл аграрлық сектор және өңірлік даму саласындағы саясаттарды одан әрі талдау үшін негіз бола алады.

Инвестициялық жобаларды іске асыру

Шекара маңы облыстарының әкімдіктері шекара маңы аудандарында жеке капиталдың қатысуымен инвестициялық жобаларды іске асыруды қамтамасыз етеді (кесте 4).

Кесте 4 – Шекара маңындағы аудандардағы инвестициялық жобалар

№	Өңірлер	Жоба қаражаты, млрд тг	Жоба саны
1	Абай облысы	3,5	3
2	Алматы облысы	150,3	39
3	Жамбыл облысы	6,0	1209
4	БҚО	1,1	4

4 кестенің жалғасы

5	СҚО	1,5	1
6	Түркістан	16,4	37
Ескертпе - автормен ҚР Ұлттық экономика министрлігінен алынған ақпаратқа сәйкес құрастырылған.			

4-кестеде Қазақстан Республикасының шекаралас аудандарындағы инвестициялық жобаларды туралы ақпарат қамтылған. Қысқаша бірнеше негізгі ойларды бөліп көрсетуге болады:

Өңірлер арасында инвестиция көлемі бойынша айырмашылықтар байқалады. Мысалы, инвестициялардың ең үлкен көлемі Алматы облысына (150,3 млрд теңге) салынған. Бұл басқа өңірлерге салынған инвестициялардан едәуір асып түседі. Көрсеткіштер арқылы осы саланың Алматы облысында үлкен экономикалық белсенділігін және стратегиялық маңыздылығын көруге болады.

Жобалардың ең көп саны Жамбыл облысында іске асырылуда (1209 жоба). Дегенмен бұл сандар инвестицияланған қаражаттың салыстырмалы түрде аз көлеміне (6,0 млрд теңге) қарамастан, осы өңірдегі шағын немесе орта ауқымды жобалардың жоғары белсенділігі туралы айтады.

Инвестиция көлемі мен жобалар санын салыстыру арқылы әртүрлі салалардағы әр алуан даму стратегияларын немесе инвестициялық жобалардың түрлерін көрсетеді. Мысалы, Алматы облысында жобалар аз, бірақ олар көп қаражат талап етеді. Яғни, осы өңірде ірі жобалардың бар екендігі байқалады.

СҚО және БҚО сияқты кейбір аймақтарда қаржыландыру көлемі, жобалар саны өте аз. Осыған орай, аталған өңірлерде белсенді экономикалық саясатты немесе ірі инвестициялар үшін шектеулі мүмкіндіктер жөнінде болжам туындайды.

Жоғарыдағы мәліметтер инвестициялық қаражат пен белсенділіктің аймақтарға қалай бөлінетінін көруге мүмкіндік береді. Деректер қазіргі экономикалық саясатты түсінуге және елдің әртүрлі аймақтарына болашақ инвестицияларды жоспарлауға көмектеседі.

Сумен жабдықтау жүйелерін дамытуға арналған шаралар

Бүгінгі таңда 1283 шекара маңындағы АЕМ-нің 1157 АЕМ немесе 90% сумен жабдықтау қызметтеріне қолжетімділігі бар.

2023 жылы сумен жабдықтау жүйелерін дамытуға республикалық бюджеттен 400-ге жуық жобаны іске асыруға 355,2 млрд теңге көзделген. Оның ішінде 30-дан астамы шекара маңындағы елді мекендерде іске асырылған.

Сондай-ақ, шекара маңындағы елді мекендерді сумен қамтамасыз ету бойынша белгілі бір жұмыстар жүргізілді.

Мәселен, 2023 жылдың басынан бастап шекара маңындағы аумақтарда 15,6 млрд теңге сомасына 72 жоба іске асырылды.(5 кесте)

Кесте 5 – Шекара маңындағы аумақтарды сумен қамтамасыз ету бойынша жобалар

№	Өңірлер	2023 жыл	
		Жоба саны	Бөлінген қаражат, млрд теңге
1	Абай облысы	10	1,7
2	Ақтөбе облысы	4	1,5
3	Алматы облысы	4	1,7
4	Атырау облысы	6	0,3
5	Жамбыл облысы	13	2,7
6	Қостанай облысы	1	5,6 млн
7	Павлодар облысы	5	1,5
8	Түркістан облысы	12	2,2
9	ШҚО	17	4,2

Ескертпе - автормен ҚР Ұлттық экономика министрлігінен алынған ақпаратқа сәйкес құрастырылған

5 кестеде 2023 жылғы Қазақстанның түрлі облыстарындағы шекаралас аумақтарды сумен жабдықтау жөніндегі жобалар туралы деректер келтірілген.

Мәліметтерді талдау барысында жобалардың ең көп саны Шығыс Қазақстан облысында (17 жоба, 4,2 млрд теңге) іске асырылып жатырғандығын байқауға болады. Деректер осы өңірдегі инфрақұрылымды дамытуға елеулі қажеттіліктерді немесе бағдарлануды көрсетеді. Керісінше, Қостанай облысы жобалардың ең аз санын алды (1 жоба). Сонымен қатар, қаржыландыру сомасы тек 5,6 миллион теңгені құрайды. Бұл басқа облыстармен салыстырғанда айтарлықтай аз.

Жамбыл және Түркістан облыстары да жобалардың жоғары санымен (тиісінше 13 және 12), жеткілікті жоғары бюджеттермен (2,7 және 2,2 млрд теңге) ерекшеленеді. Яғни, аталған өңірлерде сумен жабдықтауды жақсартуға баса назар аударылып жатырғандығы жөнінде тұжырым туындатады.

Деректер ҚР Ұлттық экономика министрлігінен алынғанын атап өту маңызды. Бұл ақпарат олардың дұрыстығы мен өзектілігіне кепілдік береді. Жалпы талдауда қаржыны бөлу мен жобалар санындағы айырмашылықтар арқылы өңірлер арасындағы халықтың, экономикалық дамудың немесе аймақтық саясаттың айырмашылығы туралы болжамдар туындайды.

2.2 Батыс Қазақстан облысы Тасқала ауданының әлеуметтік-экономикалық жағдайы

Қазақстанның батыс бөлігінде орналасқан Батыс Қазақстан облысында 2024 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша облыста 413 ауылдық елді мекен бар (бұдан әрі- АЕМ).

Әкімшілік маңызы бойынша 12 АЕМ- аудан орталықтары, 147 АЕМ- ауылдық округтердің орталықтары. 126 АЕМ шекара маңында орналасқан (мемлекеттік шекараға 50 ш. дейінгі қашықтықта). Ауылдардың жартысынан астамы шағын (253 АЕМ-нің тұрғындарының саны 500 адамнан төмен) және оларда ауыл халқының небәрі 14% тұрады.

«Ауыл –Ел бесігі» жобасы шеңберінде ауылдардың әлеуметтік-экономикалық дамуына жүргізілген сыныптамаға сәйкес 223 АЕМ перспективті ауылдарға жатқызылды, соның ішінде 78 АЕМ тіректі, 110 АЕМ спутниктік, 35 АЕМ стратегиялық шекара маңы.

Перспективті ауылдардағы ауыл тұрғындарының үлесі 88% жуық құрап отыр (277,1 адам).

Облыс Ресей Федерациясының бес облысымен шектесіп жатыр: Астрахань, Волгоград, Орынбор, Самара және Саратов, сыртқы шекара ұзындығы 1532 шақырым. Облыста 12 аудан, соның ішінде 7-і шекаралас аумақта орналасқан (Бөкей ордасы, Бөрлі, Жәнібек, Зеленов, Қазталов, Тасқала және Шыңғырлау). 413 АЕМ ішінен (бұдан әрі – АЕМ) тұрғындарының саны 93,4 мың адам болатын 126 АЕМ шекаралас аумақта орналасқан, соның ішінен 21 АЕМ тұрғындарының саны 50 адамнан кем (дербес есептен шығарылуға жатады).

Шекара маңында орналасқан АЕМ-дің 35 АЕМ стратегиялық маңызды, 23 АЕМ тіректі және 29 АЕМ спутниктік немесе шекара маңы АЕМ 69,8% перспективтілерге жатады.

2024 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша шекаралас аумақта орналасқан АЕМ ішінен орталықтандырылған су құбыры 80 АЕМ бар (63,4%), 111 АЕМ газдандырылған (88%), 126 АЕМ электрэнергиясымен (100%), 116 АЕМ байланыспен (92%) қамтылған. Нормативтерге сәйкес білім беру нысандары 86 АЕМ (68,2%), денсаулық сақтау нысандары 102 АЕМ (80,9%) бар.

2023 жылы шекара маңындағы ауылдардың әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымын дамыту бойынша «Ауыл-Ел бесігі» жобасы шеңберінде біркелкі жұмыстар атқарылды.

Атап айтқанда, **денсаулық сақтау** саласында күрделі жөндеудің 4 жобасы жалпы сомасы 342,2 млн.теңгеге іске асырылды.

Білім беру саласында шекара маңындағы Қазталов ауданында 2 мектеп құрылысы жүргізілді, күрделі жөндеудің 6 жобасы (*Бөкейордасы ауданы 1 жоба, Бәйтерек ауданы 2 жоба, Қазталов ауданы 1 жоба, Тасқала ауданы 2 жоба*) жалпы сомасы 528,1 млн.теңгеге іске асырылды.

Мәдениет саласында 5 АЕМ (*Бөкейордасы ауданы 1 жоба, Бәйтерек ауданы 1 жоба, Қазталов ауданы 1 жоба, Тасқала ауданы 2 жоба*) құрылыс жұмыстары жалпы сомасы 1233,1 млн.теңгеге жүргізілді, сонымен қатар Бөкейордасы ауданында күрделі жөндеудің 1 жобасы 136,1 млн.теңгеге іске асырылды.

Спорт саласында 3 АЕМ (*Қазталов ауданы 1 жоба, Тасқала ауданы 2 жоба*) құрылыс жұмыстары жүргізілді.

Шекара маңы АЕМ-де **жолдарды дамытудың** 19 жобасы жалпы сомасы 5100,4 млн.теңгеге іске асырылды.

2024 жылы «Ауыл-Ел бесігі» жобасы шеңберінде шекара маңындағы 13 АЕМ дамытуға жалпы сомасы 2,7 млрд.теңге қарастырылған, соның ішінде әлеуметтік салада 1 жоба -23,3 млн.теңге, инженерлік инфрақұрылым саласында 12 жоба-2706,9 млн.теңге.

Автордың магистірлік жобасына мысал ретінде алынып отырған Тасқала

ауданы Батыс Қазақстан облысының солтүстік-батысында орналасқан. Тасқала ауданы 1933 жылы 8 қараша айында құрылып, "Каменка ауданы" деп аталған, 1993 жылдан қазіргі атауын иеленді. Ауданның аумағы - 806805 га.[20]

Аудан солтүстігінде Ресей Федерациясының аумағымен, батысында Батыс Қазақстан облысының Бәйтерек, оңтүстігінде Ақжайық, шығысында Казталов аудандарымен шектесіп жатыр. Ауданның орталығы Тасқала ауылы, облыс орталығы Орал қаласынан 80 шақырым жерде орналасқан. Аудан Қазақстан Республикасы мен Орталық Азияны Ресейдің еуропалық бөлігімен жалғайтын темір жол және Орал – Тасқала – РФ бойында орналасқан.

Тасқала ауданының халық саны 2024 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 16 269 адамды құрайды. Халықтың ұлттық құрамында басым бөлігі қазақтар (шамамен 89 %), сондай ақ орыстар мен басқа ұлттар бар.

Демографиялық ауқымда, ауданның халық саны соңғы онжылдықтарда азайып келеді. Мысалы, 1989 жылы аудан халқының саны 21,605 адам болса, 2021 жылға қарай бұл көрсеткіш 16,588 адамға дейін төмендеген. Бұл көрсеткіштер ауданның экономикалық жағдайына, жұмыс орындарының аздығына және өмір сүру сапасына байланысты болуы мүмкін.

Аудандағы ірі елді мекендер арасында Тасқала ауылы ең үлкен болып табылады, оның 2024 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша халық саны 7 931 адамды құраған.(6-кесте)

Кесте 6 – Тасқала ауданының соңғы 3 жылдағы халық саны

№	Ауылдық округ атауы	Халық саны		
		2021	2022	2023
1	Тасқала	7 984	7 979	7 931
2	Ақтау	1 072	1 070	1 069
3	Амангелді	1 242	1 236	1 236
4	Достық	820	802	740
5	Қосшы	658	647	649
6	Қазақстан	1 291	1 284	1 137
7	Мереке	633	629	619
8	Мерей	1 793	1 786	1 783
9	Шежін	1 095	1 089	1 105
10	ЖАЛПЫ	16 588	16 522	16 269

Ескертпе - автормен Тасқала ауданы әкімдігінен алынған ақпаратқа сәйкес құрастырылған.

6 кестеде Тасқала ауданының халық санының соңғы үш жылдағы өзгерістерін көрсетілген. Жалпы халық саны 2021 жылы 16,588 адамнан 2023 жылға қарай 16,269 адамға дейін азайған. Бұл 319 адамның азаюын білдіреді, яғни жыл сайын халық саны орта есеппен 106 адамға кеміген. Мұндай демографиялық қысқару көбінесе экономикалық, әлеуметтік жағдайлардың өзгеруінен және жастардың жұмыс іздеу мақсатында басқа аудандарға немесе қалаларға көшуінен туындайды.

Тасқала ауылдық округі, ауданның ең ірі елді мекені ретінде, аздап халық санын жоғалтқан. Бірақ жалпы өзгеріс минималды: 2021 жылы 7,984 адамнан 2023 жылы 7,931 адамға дейін. Бұл өзгеріс, әсіресе, Достық ауылдық округінде көп айқын байқалады. Онда халық саны 820 адамнан 740 адамға дейін азайған. Бұл дегеніміз, аталған мекеннің халық саны шамамен 10% кеміген деген сөз.

Басқа округтерде де ұқсас үрдіс байқалады. Мысалы, Қазақстан ауылдық округінде халық саны 2021 жылы 1,291 адамнан 2023 жылы 1,137 адамға дейін азайған. Бұл елеулі өзгеріс болып табылады және мүмкін бұл аймақтың экономикалық мәселелеріне байланысты болуы мүмкін.

Тасқала ауданындағы демографиялық тенденциялар экономикалық, әлеуметтік және инфрақұрылымдық саясаттарды қайта қараудың қажеттігін көрсетеді. Ал көші-қон өсімінің төмендеуін шешу үшін тиісті шаралар қабылдау қажет.

Инвестициялардың негізгі капиталға салынуының артуы шекаралық ауданды дамытуға айтарлықтай тиімділік әкеледі. 2023 жылғы көрсеткіштер бойынша негізгі капиталға салынған инвестиция көлемі **3 242,5 млрд.** теңгеге жеткен. Бұл 2022 жылмен салыстырғанда 260,8%-ға артық. Осындай өсім, әсіресе, **2 618,2 млрд. теңге** көлеміндегі жеке инвестициялар мен **624,3 млрд. теңге** көлеміндегі бюджеттік қаражаттың бөлінуі шекаралық ауданның экономикалық дамуына, инфрақұрылымдық жобаларға және жергілікті халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға елеулі үлес қосады.

Жеке сектордың инвестициялары инновациялық жобаларға, жаңа технологияларды енгізуге және жұмыс орындарын ашуға ықпал етеді. Сонымен қатар, бюджеттік қаражаттардың бөлінуі қоғамдық қызметтердің сапасын жақсартып, қажетті инфрақұрылымдық жобаларға қаржы бөлу арқылы тұрғындардың өмір сүру деңгейін көтереді.

Инвестициялардың артуы ауданның әлеуметтік-экономикалық жағдайына оң әсерін тигізіп, аудан ішіндегі және аудан сыртындағы экономикалық байланыстарды нығайтады. Қосымша инвестициялар арқылы аудандағы бизнес ортаны дамытуға және жаңа инвестициялық мүмкіндіктерді тартуға мүмкіндік туады.

Өткен жылы ауданда құны **5,1 млрд.теңгені** құрайтын **8** жеке инвестициялық жоба іске қосылып, **113** жаңа жұмыс орны ашылды. Бүгінгі күнге ірілі-ұсақты **42 жоба** бар.(7-кесте)

Кесте 7 – 2023 жылы аудан бойынша жеке инвестициялық жобалардың саны

№	Инвестиция саласы	Жоба саны	Жоба құны, млн тг	Болжамды жұмыс орнының саны
1	Ауылшаруашылығы	12	1 945	104
2	Өндіріс	9	5 440,0	178
3	Білім беру	1	90	25
4	Сауда,қоғамдық тамақтану	6	515,6	40

Ескертпе - автормен Тасқала ауданы әкімдігінен алынған ақпаратқа сәйкес құрастырылған.

7 кесте бойынша 2023 жылы Тасқала ауданында жүзеге асырылған жеке инвестициялық жобалар шекаралық ауданды дамытуға тиімділік тұрғысынан маңызды қаржылық қолдау мен экономикалық даму үлесін қосады. Жобалардың тиімділіктерін атап кететін болсақ:

Ауылшаруашылығы саласы: Бұл жобалар ауылшаруашылығын дамытуға және ауылдық аймақтарда тұрақты жұмыс орындарын құруға бағытталған. Өнімділікті жоғарылатып, жергілікті экономиканың өсуіне ықпал етеді.

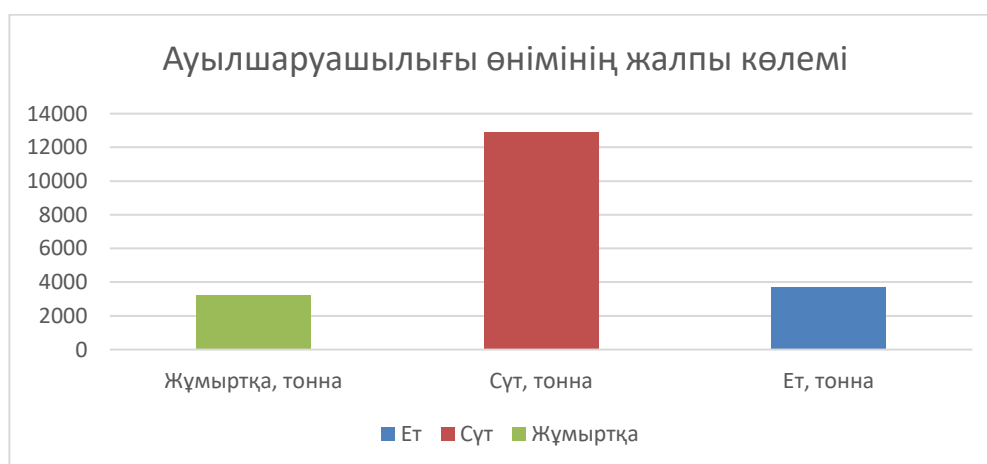
Өндіріс саласы: Өнеркәсіптік жобалар ауданды технологиялық жаңартуға және өндірістік салаларды күшейтуге көмектеседі. Бұл инвестициялар өнімдердің сапасын арттыру және экспорттық мүмкіндіктерді кеңейту арқылы аудан экономикасына елеулі үлес қосады.

Білім беру саласы: Білім беру саласына жасалған инвестициялар білім сапасын жақсартуға және білікті мамандар даярлауға бағытталған. Бұл жоба арқылы жастардың білім алу мүмкіндіктерін кеңейтуге және аудандағы білім беру инфрақұрылымын нығайтуға үлес қосады.

Сауда және қоғамдық тамақтану саласы: Сауда және қоғамдық тамақтану салаларына жасалған инвестициялар ауданның тұтынушылық базарын дамытуға және тұрғындардың өмір сүру сапасын жақсартуға өз үлесін қосады. Жобалар тұрақты және маусымдық емес жұмыс орындарын құру арқылы аудандық экономиканы қолдауға көмектеседі.

Жалпы алғанда, жеке инвестициялар ауданның әртүрлі экономикалық секторларындағы дамуын жеделдетеді, әлеуметтік-экономикалық жағдайды жақсартады және шекаралық аудандардағы кәсіпкерлік қызметті ынталандырады. Бұл инвестициялық жобалар арқылы тұрақты жұмыс орындары ашылып, жергілікті халықтың табысы артады және өмір сүру деңгейінің көтерілуіне ықпал етеді. Шекаралық аудандардың инфрақұрылымы мен экономикалық базасын нығайтуға көмектеседі, бұл ауданның ұзақ мерзімді тұрақтылығына және өсуіне өз үлесін қосады.

Бүгінде аудан бойынша 535 ауыл шаруашылығы ұйымында 750 адам жұмыс істейді. Ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы көлемі (01.09.2023 ж.) 13,1 млрд. теңгені құрайды. Олар: ет – 3.7 мың тонна, сүт – 12.9 мың тонна, жұмыртқа – 3 257 дана. Ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілермен қатар ауылдық жерлерде тұратын халықтың басым бөлігі мал шаруашылығымен айналысады. Егер ауданда 4 307 аула болса, оның 2 101-і, яғни 48,8% -да жеке мал басы бар.(1-сурет)

1 - сурет – Аудан бойынша ауылшаруашылығы өнімінің жалпы көлемі

Ескертпе - автормен Тасқала ауданы әкімдігінен алынған ақпаратқа сәйкес құрастырылған.

Бүгінгі ауданның аграрлық секторының жағдайы ауданды одан әрі дамытуға үлкен мүмкіндіктер береді. Ауыл шаруашылығындағы 535 ұйымда 750

адамның жұмыс істеуі және 13,1 млрд. теңге көлеміндегі өнім өндіру аудан экономикасының белсенді бөлігін көрсетеді. Бұл көрсеткіштер өндірістік көлемдердің жоғары екенін және нарықтағы сұранысқа жауап бере алатын өнімдердің бар екенін дәлелдейді.

Ауыл шаруашылығы өнімдерінің әртүрлілігі, оның ішінде ет, сүт, жұмыртқа сияқты негізгі тауарлардың үлкен көлемі, аудандағы өндірістік базаны одан әрі кеңейтуге және жаңа нарықтарды бағындыруға мүмкіндік береді. Мұның өзі аудан экономикасының тұрақты өсуіне және жұмыс орындарының артуына ықпал етеді.

Жеке мал шаруашылығымен айналысатын халықтың үлесі де елеулі. Аудандағы үй шаруашылықтарының жартысынан көбі мал өсірумен айналысады, бұл олардың табыс көзін қамтамасыз етеді және ауылдық жерлердің экономикасына тұрақты үлес қосады. Бұл, өз кезегінде, ауылдық жерлердегі кедейлікті төмендетуге және жергілікті деңгейдегі экономикалық белсенділікті арттыруға ықпал етеді.

Ауданның аграрлық секторын одан әрі дамыту үшін инфрақұрылымды жақсарту, инновациялар енгізу және жаңа технологияларды пайдалану маңызды. Мұның бәрі ауданды шаруашылық және экономикалық орталық ретінде дамытуға және жергілікті халықтың өмір сапасын арттыруға үлкен ықпалы болады. Жаңа инвестициялық жобалар мен мемлекеттік қолдаулар арқылы бұл саланың дамуы жеделдетілуі мүмкін.

Жұмыс орындарының санын арттыру және ұзақ мерзімді экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету мақсатында инфрақұрылымды модернизациялау және нарықтағы бәсекелестікке қабілетті өнімдерді шығару жолдарын іздеу маңызды болып табылады. Осы арқылы аудан шаруашылық өнімдерінің ішкі және сыртқы нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігін арттыра алады.

Жыл сайын қарқынды дамып келе жатқан мал шаруашылығы ауыл тұрғындарының негізгі табыс көздерінің бірі болып табылады. Аудан бойынша (2023 жылы) ірі қара мал басы — 40 233 бас, жылқы — 16 837, ұсақ мал — 94 692, құс — 45 513. (2-сурет)

2-сурет – Тасқала ауданы бойынша мал саны

Ескертпе: автормен Тасқала ауданы әкімдігінен алынған ақпаратқа сәйкес құрастырылған.

"Ауыл аманаты" бағдарламасы шекара маңындағы аудандардың

аграрлық секторын дамыту және тұрғындардың әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларын жақсарту мақсатында құрылған. Бағдарлама аясында 464,9 млн. теңгеге 73 өтінім қабылданып, оның ішінде 68 өтінімге 443,0 млн. теңге көлемінде несие берілген. Бұл қаржылай қолдау шағын және орта бизнестің өсуіне, жаңа жұмыс орындарын ашуға және ауылшаруашылығы өнімдерінің өндірісін арттыруға мүмкіндік береді.

Шекара маңындағы аудандар үшін бұл бағдарлама айтарлықтай маңызды. Олардың көпшілігі экономикалық жағынан көбірек қолдауға мұқтаж және жиі аграрлық секторға тәуелді. Бағдарламаның көмегімен шаруашылықтар модернизацияланып, өндірістік қуаттылықтары артып, нарықтағы бәсекеге қабілеттіліктері жоғарылайды. Сонымен қатар, бұл жергілікті өнімдердің сапасын жақсартып, экспорттық мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Бағдарламаның бір бөлігі ретінде мақұлданған бес өтінімге берілген 21,9 млн. теңге инновациялық жобалар мен жаңа технологияларды енгізуге бағытталуы мүмкін. Мұның өзі аудан экономикасының тұрақтылығын арттыруға және жергілікті халықтың өмір сапасын жоғарылатуға ықпал етеді.

Жалпы, "Ауыл аманаты" бағдарламасы шекара маңындағы аудандар үшін қажетті экономикалық және әлеуметтік дамуға септігін тигізіп, оларның жаңғыруына қажетті серпін береді. Бұл бағдарлама арқылы жүзеге асырылатын жобалар жергілікті халықтың тұрмыс деңгейін жақсартып, экономикалық тұрақтылық пен өнімділікті арттырады, және аудандағы жұмыссыздықты азайтады. Мұндай бағытталған қаржыландыру шаруаларға технологиялық жаңартулар мен жаңа өндіріс алаңдарын құруға мүмкіндік береді.

Жергілікті өндірісті жандандыру арқылы қосымша табыс көздері ашылады және жергілікті тұтыну нарығы кеңейеді. Бұл өз кезегінде аудан экономикасының дамуына оң әсер етеді. Алға қойылған мақсаттарға жету үшін бағдарламаны тиімді басқару және айқын стратегиялық жоспарлау қажет, осылайша барлық инвестициялар максималды нәтиже береді.

Аудандағы жеке тұрғын үй салу қарқынының жыл сайынғы өсімі, сондай-ақ жер учаскелеріне кезекке тұрғандардың санының жоғары болуы (2023 жылдың 1 қарашасына 1,110 адам) ауданның әлеуметтік-экономикалық дамуындағы маңызды трендтерді айқындайды.

Экономикалық серпін. Жер учаскесіне кезекте тұрғандардың санының жоғары болуы инвестиция үшін жақсы мүмкіндіктер ұсынады. Құрылыс саласындағы инвестициялар жергілікті экономикаға серпін беріп, жаңа жұмыс орындарын ашады.

Құрылыс материалдарына сұраныс. Тұрғын үй салу белсенділігі жергілікті құрылыс материалдарына сұранысты арттырады. Бұл, өз кезегінде, жергілікті кәсіпорындардың өндірістік қуатын пайдалануға мүмкіндік береді.

Инфрақұрылымдық жаңғыру. Құрылыс белсенділігі инфрақұрылымды жаңғыртуға мүмкіндік береді. Бұл жолдар, коммуникациялар, электр желілері сияқты негізгі қызметтердің сапасын жақсартуға әкеледі.

Шекара маңындағы ауданның дамуы үшін тұрғын үй салу арқылы жандандыруды ынталандыру маңызды. Жаңа тұрғындар мен инвесторларды

тарту үшін жергілікті билік жер учаскелеріне кезекті жеделдету және құрылысқа рұқсат беру процедураларын жеңілдету сияқты шараларды қабылдауы тиіс.

Бұл әрекеттер ауданның әлеуметтік-экономикалық дамуын арттырып, жергілікті халықтың өмір сүру сапасын жақсартады және тұрақты дамуды қолдауға үлес қосады. Жергілікті құрылыс материалдарын пайдалану және жаңа инфрақұрылымдарды дамыту, сондай-ақ ауданға қосымша инвестицияларды тарту арқылы экономикалық өсім жүзеге асырылады.

Жүзеге асырылып жатқан жобалар мен инфрақұрылымдық даму ауданның экономикасына оң әсер тигізуде. Ауыз сумен қамту және газбен жабдықтау жобаларының барлық тұрғындарға қол жетімділігін арттыруға бағытталған.

Ауыз су құбырлары және су тазарту блоктары:

28 елді мекеннің 17-інде ауыз су құбырларының орнатылуы (67.8%) ауданның әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін маңызды. Суға қолжетімділік денсаулықты жақсартады және ауылдық аймақтардың тартымдылығын арттырады.

Талдыбұлақ, Өркен, Бастау және Ынтымақ ауылдарына орнатылған модульдік су тазарту блоктары ауданның экологиялық тұрақтылығын арттырады және жаңа инвестицияларды тартуға ықпал етуі мүмкін.

Табиғи газбен қамту:

Аудандағы 28 елді мекеннің 18-і (67.8%) табиғи газбен қамтылған. Халықтың 91.4%-ы газбен қамтылған ауылдарда мекендейді. Бұл жоғары қамтылу аудан тұрғындарының өмір сүру сапасын арттырады және энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етеді.

Автомобиль жолдарының жағдайы:

Аудан бойынша 359 км автомобиль жолы бар, бұл өз кезегінде сауда және логистикалық мүмкіндіктерді кеңейтеді. Республикалық, облыстық және аудандық маңызы бар жолдардың болуы, өнімдерді өткізу және туристік қызметтерді дамытуға жол ашады.

Бұл инфрақұрылымдық дамулар аудандағы өмір сүру сапасын арттыруға, сонымен қатар инвестициялық тартымдылықты жоғарылатуға мүмкіндік береді. Мұндай инфраструктураны дамыту арқылы аудан келесі жағдайларға қол жеткізе алады:

Әлеуметтік жағдайдың жақсаруы: Ауыз су құбырлары мен табиғи газдың бар болуы ауыл тұрғындарының өмір сүру деңгейін арттырады. Бұл олардың денсаулығын жақсартып, күнделікті тұрмыс сапасын көтереді.

Экономикалық даму: Жақсартылған инфрақұрылым түрлі экономикалық белсенділіктерге, соның ішінде ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп және туризм сияқты секторларда жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Мысалы, жақсартылған жол желісі товарлар мен қызметтердің жылдам және қауіпсіз тасымалдауына мүмкіндік береді.

Тұрақтылық пен қауіпсіздік: Жақсартылған энергия көздері және су ресурстарының басқарылуы аудан тұрғындарының тұрақтылығын арттырады және табиғи апаттарға немесе басқа да қолайсыз жағдайларға төзімділігін

күшейтеді.

Жалпы алғанда, осындай дамулар аудан тұрғындарының өмір сүру сапасын жақсартып, ауданды Қазақстан бойынша бәсекеге қабілетті және тартымды аймаққа айналдыруға үлес қосады.

Аудандағы әлеуметтік бағдарламалар мен жұмыссыздықты азайту шараларының арқасында қоғамдық даму және экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету маңызды рөл атқарады. Бұл бағдарламалар арқылы аудан халқының әл-ауқатын жақсартуға және жұмыссыздықты азайтуға бағытталған.

Әлеуметтік көмек: Жыл басынан бері 183 отбасы (948 адам) 51,9 млн. теңге көлемінде атаулы әлеуметтік көмек алған. Бұл отбасылардың тұрмыстық жағдайын жақсартуға және кедейліктің әсерін азайтуға көмектеседі.

Материалдық көмек: 1,372 адамға 73,2 млн. теңге көлемінде материалдық көмек тағайындалған, бұл адамдарға қиын кезеңдерде қолдау көрсетеді.

Жұмыссыздық: 2022 жылы 568 адам болса, 2023 жылы 583 адамға өскен. Бұл статистика жұмыспен қамтудағы проблемаларды аңғартады.

Жұмыспен қамту шаралары: Әкімшілік 422 адамды қоғамдық ақылы жұмысқа, 510 адамды тұрақты жұмысқа және 209 адамды маусымдық жұмысқа жолдаған. Бұл шаралар аудандағы жұмыссыздық деңгейін төмендету үшін маңызды.

Бұл бағдарламалар арқылы жүргізілген әлеуметтік қолдау және жұмыспен қамту шаралары, әсіресе шекаралық аудандар үшін, әлеуметтік және экономикалық дамуға оң әсер етеді. Ауылдық аймақтардағы экономикалық белсенділікті арттыру және жұмыссыздықты төмендету аудан тұрғындарының өмір сүру сапасын арттырып, аудандық экономиканы дамытудың негізгі факторлары болып табылады.

Әлеуметтік көмек пен материалдық қолдау бағдарламалары арқылы ауданның ең осал топтарына қолдау көрсетіледі, бұл олардың өмір сүру жағдайын жақсартады және кедейліктің алдын алады. Бұл бағдарламалар ауданның әлеуметтік тұрақтылығын нығайтуға және халықтың қауіпсіздігін сақтауға ықпал етеді.

Жұмыспен қамту бағдарламаларының тиімділігі аудандық экономиканы дамытуға тікелей ықпал етеді. Қоғамдық жұмыстар, тұрақты және маусымдық жұмыстарға жолдау арқылы аудандағы жұмыссыздықты азайту және жергілікті тұрғындардың экономикалық белсенділігін арттыру мақсатында жүзеге асырылады. Бұл шаралар аудандағы жұмыс орындарын арттыруға және жергілікті экономиканың өсіміне өз үлесін қосады.

Тасқала ауданы республика және облыс көлемінде өзінің даңқты спортшылары және мәдениет қайраткерлерімен мақтана алады. Тәуелсіздік алғалы ауданның құрамындағы ауылдарда мәдениет және спорт орталықтарымен қамтамасыз ету жұмыстары жүргізілді. (8-кесте)

Кесте 8 – Ауданның мәдениет және спорт орталықтары

№	Ауылдық округ атауы	Мәдениет орталығы	Кітапхана	Спорттық залдар	Мектептегі спорттық залдар
1	Тасқала	2	5	8	5

8 кестенің жалғасы

2	Ақтау	1	2	0	1
3	Амангелді	1	3	1	1
4	Достық	2	3	1	1
5	Қосшы	1	1	1	1
6	Қазақстан	1	2	0	1
7	Мереке	1	2	0	1
8	Мерей	2	3	0	1
9	Шежін	1	2	0	1
10	ЖАЛПЫ	12	23	11	13

Ескертпе - автормен Тасқала ауданы әкімдігінен алынған ақпаратқа сәйкес құрастырылған.

8 кестеде көрсетілігендей ауданның мәдениет және спорт салалары бойынша белігілі бір мәселелер бар және оларды шешу бойынша жұмыстар жүргізу қажет. Негізгі мәселелер: **Спорттық залдардың болмауы**: Ақтау, Қазақстан, Мереке және Шежін сияқты ауылдық округтерде мектептегі спорттық залдардан бөлек спорттық залдар мүлдем жоқ. Бұл, әсіресе, жастар арасындағы денсаулық жағдайына және физикалық белсенділікке кері әсер етуі мүмкін.

Дегенмен орын алған мәселелерді шешу жолдарын қарастыру қажет. Атап өткенде, спорттық залдардың жетіспеушілігін жою үшін әкімшілік жаңа спорттық залдар салуға бюджеттен қаражат бөлу немесе инвестиция тарту керек. Мұны жеке-дара инвесторлармен серіктестікте жүзеге асыруға болады. Сонымен қатар, мәдени және спорттық инфрақұрылымды жаңарту және кеңейту, әсіресе спорттық залдар мен мектептердің ішкі жағдайын жақсарту арқылы жұмыс істеу қажет.

Тасқала ауданы республика және облыс көлемінде спорт саласы бойынша алдыңғы қатардағы өңірлердің бірі болып табылады. Мұндай жетістікке жетудің себепшілердің бірі – ол әрине ауданның мақтаныштары, спортшылары болып табылады. Тасқала ауданынан шыққан бірнеше белгілі спортшылар бар, олар әр түрлі спорт түрлері бойынша жергілікті және халықаралық деңгейде жүлделі орындарға ие болған. Мысалы, Тасқалалық Эльдар Тапалов қазіргі уақытта футболдан Қазақстан Республикасының ұлттық құрамасының ойыншысы болса, Талғат Ажғалиев пара дзюдодан Азия ойындарының қола жүлдегері. Тасқала ауданының спортшылары күрес, футбол, волейбол және т.б спорт түрлері бойынша орасан жетістіктерге жеткен. Ауданның барлық ауылдық округтерінің тұрғындары спортпен белсенді түрде шұғылданады. Дегенмен, РФ-мен шекаралас аумақта орналасқан Шежін ауылдық округінің спортшылары футболдан республика деңгейінде жоғары нәтижелер көрсетіп жүр. Ауылдық округ аудан, облыс көлемінде «үздік спорттық ауыл» номинациясын бірнеше рет иеленген. Алайда, ауылдық округ аумағында тұрғындарға спортпен айналысуға арнайы Дене шынықтыру сауықтыру комплексі жоқ. Осыған орай, спортты дамыту бағдарламаларын іске асыру бағытында тек Шежін ауылында ғана емес, ауданның даму болашағы бар барлық ауылдарында спорттық кешендерді салу маңызды болып табылады.

Жаһандану мен интеграциялық процестердің қазіргі жағдайында

мемлекетаралық қатынастарды нығайтуда және экономикалық ынтымақтастықты жандандыруда шешуші рөл атқаратын шекаралас аймақтардың дамуы ерекше маңызға ие. Ресей Федерациясымен шекаралас Батыс Қазақстан Облысының Тасқала ауданы екі елдің маңызды экономикалық, әлеуметтік және мәдени мүдделері қиылысатын шекара маңындағы ауданның бірегей үлгісі болып табылады. Осыған орай, SWOT талдауы арқылы Тасқала ауданының даму перспективаларын зерттеу, бұл ауданның күшті және әлсіз жақтарын бағалауға, өсу мүмкіндіктері мен даму әлеуетіне нұқсан келтіруі мүмкін қауіптерді анықтауға мүмкіндік береді. Бұл аналитикалық құрал даму стратегияларын жоспарлаудың кілті болып табылады және сыртқы және ішкі ортадағы өзгерістерге тиімді жауап беруге мүмкіндік береді(9-кесте).

Кесте 9 – Тасқала ауданына SWOT-талдау

КҮШТІ ЖАҚТАРЫ	ӘЛСІЗ ЖАҚТАРЫ
<ul style="list-style-type: none"> - Стратегиялық орналасуы: Ресей шекарасында орналасқан Тасқала трансшекаралық сауда мен екіжақты қатынастар үшін стратегиялық маңызға ие, кең нарықтар мен ресурстарға тікелей қол жетімділікті қамтамасыз етеді. - Табиғи ресурстар: ауданда экономикалық өсу үшін пайдалануға болатын бай табиғи ресурстар, соның ішінде ауыл шаруашылығы және минералды ресурстар болуы. - Көлік және логистика: қолданыстағы көлік желілері тауарлар мен қызметтердің қозғалысын жеңілдетеді. Бұл оны логистикалық тораптар немесе экспортқа бағытталған салалар үшін тамаша орынға айналдырады. 	<ul style="list-style-type: none"> - Инфрақұрылымның кемшіліктері: инфрақұрылымның жеткіліксіздігі, әсіресе көлік және коммуналдық қызметтер экономикалық дамуға кедергі келтіруі және инвестицияларды тежеуі мүмкін. - Экономикалық тәуелділік: трансшекаралық саудаға жоғары тәуелділік сыртқы экономикалық өзгерістерге байланысты, әсіресе Ресейдегі экономикалық циклдарға байланысты аймақты экономикалық тұрақсыздыққа ұшыратуы мүмкін. - Халықтың азаюы: көптеген шекаралас аудандар сияқты, Тасқала да халықтың азаюына немесе білімді жастардың кетуіне ұшырауы мүмкін.
МҮМКІНДІКТЕР	ҚАУІП
<ul style="list-style-type: none"> - Экономикалық интеграция: нарықтар мен инвестицияларға қолжетімділікті кеңейту үшін Еуразиялық экономикалық одақты (ЕАЭО) пайдалана отырып, Ресеймен одан әрі экономикалық интеграция мүмкіндіктері. - Дамуды қаржыландыру: шекараның тұрақтылығы мен экономикалық дамуына жәрдемдесуге мүдделі ұлттық үкіметтерден де, халықаралық ұйымдардан да шекара маңындағы Өңірлерді дамыту мақсаттарына қаражат тарту әлеуеті. - Технология және инновация: аймақтың стратегиялық орналасуын сату нүктесі ретінде пайдалана отырып, стартаптар мен технологиялық 	<ul style="list-style-type: none"> - Экологиялық мәселелер: ауқымды ауылшаруашылық немесе өнеркәсіптік дамуы барысында дұрыс басқарылмаса, қоршаған ортаның деградациясына әкелуі мүмкін, бұл жергілікті экожүйелер мен ұзақ мерзімді тұрақтылыққа әсер етеді. - Шекара қауіпсіздігі мәселелері: контрабанда мен заңсыз өткелдерді қоса алғанда, қауіпсіздік мәселелері аймақтың тұрақтылығы мен беделіне әсер етуі мүмкін.

компанияларды тарту үшін технологиялық парктер немесе инновациялық орталықтар құру.	
Ескертпе - автормен автордың жеке пікіріне сәйкес құрастырылған.	

9-кестеде көрсетілгендей, күшті жақтары Тасқаланың стратегиялық орналасуын, оның табиғи ресурстарын және көлік инфрақұрылымын көрсетеді. Бұл аспектілер экономикалық өсудің бірегей мүмкіндіктерін жасайды және туризмді, агроөнеркәсіптік кешенді және трансшекаралық сауданы дамыту үшін негіз бола алады.

Шектеулі инфрақұрылым және өнеркәсіптік база сияқты әлсіз жақтар, сондай-ақ көрші Ресейдің экономикалық циклдеріне жоғары тәуелділік экономиканы әртараптандыру және ішкі экономикалық тұрақтылықты нығайту қажеттілігін көрсетеді.

Экономикалық интеграция және қаржыландыруды тарту мүмкіндіктері, сондай-ақ жаңартылатын энергия көздері мен технологиялар саласындағы жобаларды дамыту өңірлік дамуды ынталандыруы және ауданның экономикалық көрсеткіштерін жақсартуы мүмкін.

Қауіптер, соның ішінде саяси тұрақсыздық, экономикалық санкциялар, экологиялық тәуекелдер және қауіпсіздік мәселелері тәуекелдерді басқару стратегияларын әзірлеуді және қоршаған ортаны қорғау мен қауіпсіздікті қамтамасыз ету шараларын күшейтуді талап етеді.

Жалпы қорытындылай келсек, Қазақстан Республикасының шекаралық өңірлерін дамыту қазіргі уақытта Үкімет тарапынан назарға алынып, ауылдық аумақтарды дамытудың 2023-2027 тұжырымдамасы дайындалып, шекара маңындағы аумақтарды дамыту бойынша мемлекеттік қолдау шаралары көрсетілген. Атап айтқанда, солтүстік аумақтарға оңтүстік және батыс өңірлерден халықтың қоныс аударуына ынталандыру, шығыс шекара аумағында туристік және көліктік әлеуетті арттыру, оңтүстік шекаралық аумақта ауыл шаруалығы кооперативтерін дамыту, жаңа жұмыс орындарын құру, инфрақұрылымдарды жаңарту, облыс орталығынан шалғай орналасқан шыңыс және солтүстік аумақтағы сұранысқа ие мамандықтарға 50 % үстемақы төлеу жоспарланған.

Кез-келген ауданның дамуының басты көрсеткіші оның экономикасы, білім беру және денсаулық сақтау саласының сапасы, туристік әлеуетін пайдалануы болып табылады:

1. Экономиканың дамуы. Шекаралас аймақтардағы экономикалық өсудің негізгі факторларының бірі көрші елдермен сауда байланыстарын жандандыру болып табылады. Қазақстан Республикасы шекараның инфрақұрылымын дамыту, кедендік кедергілерді қысқарту және тауарлар мен қызметтер алмасуды ынталандыру арқылы өзінің сауда қатынастарын нығайта алады. Сонымен қатар, шекаралық аудандарға инвестицияларды тарта отырып, жаңа жұмыс орындарын құру, өнеркәсіп ашу және технологиялық жаңарту жасауға мүмкіндік береді. Қазіргі кезде негізгі капиталға салынған инвестициялар көлемі 2048,3 млрд теңгені құрап отыр. Инфрақұрылымды жаңарту жолдарды, теміржолдарды, әуежайлар мен порттарды салу мен қайта

құруды қамтиды. Көрші елдермен көлік байланысын жақсарту сауданы тиімдірек етеді және аймақтағы экономикалық өсуге ықпал етеді. Шекара маңындағы аудандардағы жолдардың қанағаттанарлықсыз жай күйі 2022 жылы 6 мыңнан аса шақырымды құраған. 9 ауданда облыс орталығына қатынайтын автобустар мүлдем жоқ. Шағын және орта бизнестерді қолдау шекаралас аудандардың дамуының негізгі аспектілерінің бірі болып табылады. Кәсіпкерлерге мемлекеттік бағдарламалар арқылы қаржылай көмек көрсету, оқыту және консультациялар өткізу жаңа кәсіптердің ашылуына, жұмыс орындарының көбеюіне, жұмыссыздық мәселесін шешуге ықпал етеді.

2. Білім беру және денсаулық сақтау саласының дамуы. Шекаралас аумақтарда медицинаны дамытудың басты аспектілердің бірі – медициналық инфрақұрылымдарды нығайту болып табылады. Жаңадан аураhana, емханалар және амбулаториялар салу, оларды заманауи жабдықтармен және білікті мамандармен қамтамасыз ету мәселенің шешімінің бірі. Білім беру қоғамның дамуының маңызды бөлігі болып табылады. Осыған орай, шекаралық өңірлерде білім беру саласын дамыту, жаңадан мектептер мен балабақшалар салу, жұмыс жасап тұрған білім беру объектілерін күрделі жөндеуден өткізу, білікті мамандарды жұмысқа қабылдау, оқу материалдарын жаңарту қажет. Көршілес мемлекеттермен медицина және білім беру салалары бойынша тығыз байланыс орнату тәжірибе алмасуға мүмкіндік береді.

3. Туризмді дамыту. Табысты туризмнің негізгі көрсеткіштерінің бірі – дамыған инфрақұрылым. Шекаралас өңірлерде жолдарды, әуежайларды, қонақүйлер мен мейрамханаларды салу, сервистік қызметтың деңгейін көтеру арқылы қыдырып келетін туристердің санын едеуір көбейтуге алып келеді. Тарихи және мәдени көрікті жерлерге, табиғи саябақтар мен ұлттық қорықтарға негізделген бірегей туристік маршруттарды құру туристердің назарын аударады. Бұл маршруттарды туристік агенттіктер арқылы және желіде жылжыту шекара маңындағы аймақтарды демалушылар арасында танымал етеді. Шекаралас аумақтардың табиғи байлығы оларды экологиялық туризм үшін өте қолайлы етеді. Жаяу серуендеу, велосипедпен саяхаттау және экспедицияларды қоса алғанда, экотуристік бағдарламаларды әзірлеу табиғат пен қоршаған ортаны бағалайтындарды тартады. Жергілікті халықтың мәдениетіне сәйкес фестивальдар, іс-шаралар ұйымдастыру туристердің қызығушылығын арттырады. Туризм саласын мамандарының, соның ішінде гид, аудармашы, менеджер секілді мамандықтар білікті мамандарды тарта отырып, оқыту жұмыстарын жүргізу қажет. Маркетингтік тұрғыдан интернет, БАҚ, әлеуметтік желілер арқылы шекаралас өңірлер туралы жарнама жасау жергілікті және шетелдік назарын аударуға көмек береді.[21]

Қазақстан Республикасының, соның ішінде шекаралық ауданда орналасқан Батыс Қазақстан облысы, Тасқала ауданының әлеуметтік-экономикалық жағдайын зерттей отырып, келесідей ұсыныстар беріледі:

I. Тасқала ауданы аумағында шекара маңындағы ауылдардың халық санын арттыруға бағытталған *«Тасқаладағы жаңа өмір: Батыс Қазақстан облысы, Тасқала ауданының шекаралас ауылдарына тұрғындарды тарту»*

бағдарламасы.

Бағдарлама атауы: «Тасқаладағы жаңа өмір: Батыс Қазақстан облысы, Тасқала ауданының шекаралас ауылдарына тұрғындарды тарту» бағдарламасы.

Бағдарламаның мақсаты:

1. Ауданның шекара маңы ауылдарының халық санының артуы.
2. Жаңа жұмыс орындарын құру және экономиканы дамыту.
3. Шекара маңындағы аудандарда инфрақұрылым мен өмір сүру сапасын жақсарту.
4. Білім беру және денсаулық сақтау деңгейін арттыру.
5. Қоныс аударушыларды жергілікті қоғамдастыққа біріктіру және әлеуметтік келісімді нығайту.

Бағдарламаға қоныс аударуға, жұмыс жасауға дайын ерікті азаматтардың барлығы қатыса алады.

Тасқала ауданы бойынша шекаралас ауылдарына тұрғындарды тартуға арналған пилоттық жоба

Ағымдағы жағдайды талдау

Ауыл – мемлекетіміздің маңызды бөлігі болып табылады. Сондықтан ауылдарды сақтап қалу, оны одан әрі дамыту біздің басты мақсатымыз болып табылады.

Ресей Федерациясымен шекаралас Тасқала ауданында 9 ауылдық округ, 28 елді-мекен бар. Халық саны – 16 304 адам. Ауданның шекаралық аумақтағы Тасқала, Достық, Амангелді, Шежін, Мереке ауылдарында 11 845 адам, яғни аудан халқының 72%- ы қоныстанған.

Аудан аумағында **1 287** шағын және орта бизнес субъектісі тіркелген кәсіпкерлік субъектісінде **1 222** адам жұмыс істейді (*2022 жылдың тиісті кезеңіне 1 111 субъектіде 1 058 адам*).

Жалпы тұрғындардың өмір сүру сапасын жақсартуда **баспанамен қамту** - басты мәселе. Бүгінгі күнге аудан бойынша тұрғын үй кезегінде **485** адам тұр (*01.11.2023 жс.*).

Аудан тұрғындарының жеке тұрғын үй салу қарқыны да жыл сайын өсіп келеді. Тұрғын үй салу үшін жер учаскесіне кезекте тұрғандар саны (*01.11.2023 жс.*) – **1 110** адам.

Ауыз сумен қамту бағытында да жобалар жүзеге асырылуда, елді мекендер санына шаққанда **28** елді мекеннің **17-іне (67.8%)** ауыз су құбыры тартылған және Талдыбұлақ, Өркен, Бастау және Ынтымақ ауылдарына су тазартатын кешенді модульдік блок орнатылды.

Аудандағы **28** елді-мекеннің газбен қамтылғаны **67,8% (18 ауыл)** құрайды, аудан тұрғындарының көгілдір отын тартылған ауылдарда мекендейтін халықтың санымен шаққанда **91,4%-ы** табиғи газбен қамтылған.

Аудан бойынша **автомобиль жолдарының** жалпы ұзындығы - **359** км. Соның ішінде **50** км республикалық жолдар, **107** км облыстық маңызы бар жолдар, **202** км аудандық маңызы бар жолдар.

Ағымдағы жылы Достық (*3,5 км*), Ақтау (*2,5 км*) және Бірлік (*2 км*) ауылдарына кіреберіс жолын күрделі және орта жөндеу жұмыстары аяқталды.

Оян ауылына кіреберіс жолды (38 км) күрделі жөндеу жалғасуда, қазіргі кезде 27 км асфальт төсеу жұмыстары орындалды, жоба өтпелі.\

Сонымен қатар, Мерей (3,5 км) және Ақтау ауылдарында (5,6 км) көшелері күрделі жөндеу жұмыстары жүргізілуде, 2024 жылы пайдалануға беріледі.

Бағдарламаның басты бағыттары

1. Тұрғын үймен қамтамасыз ету

Қоныс аудару Орал, Ақсай және басқа да облысымыздың аудандарынан Тасқала ауданының ауылдық елді-мекендеріне жұмыс берушілер есебінен жұмыспен және тұрғын үймен қамту жүргізіледі.

Сонымен қатар, азаматтар "Тұрғын үй қатынастары туралы" Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 сәуірдегі №94 Заңына[22] сәйкес, тұрғын үйге мұқтаж азаматтар есебіне тұрып, тұрғын үй салынған уақытта кезекке сәйкес баспаналы бола алады.

"Отбасы банкі" АҚ арқылы кезекте тұрғандарға ЖАО мемлекеттік бағалы қағаздарын (бұдан әрі – МБК) шығару есебінен салынған (сатып алынған) әлеуметтік мақсаттағы тұрғын үй сатып алу үшін 2% – 5% критерийлері бойынша жеңілдетілген қарыздар беру ("Бақытты Отбасы", "Шаңырақ" бағыттары).

Жұмыспен қамту және экономикалық даму

Жаңа жұмыс орындарын құру: Шекаралас ауылдардағы жергілікті кәсіпкерлер тарапынан әлеуметтік жауапкершілік және бағдарламаны қолдау мақсатында ауылшаруашылығы, өндіріс және т.б салаларынан қоныс аударып келген еңбекке қабілетті азаматтарды жұмыспен қамту жүргізіледі.

Шағын және орта бизнесті қолдау: «Ауыл аманаты» жобасы аясында 2,5 % мөлшермеле арқылы ауыл тұрғындарына және кәсіпкерлерге жеңілдікпен несие алуға мүмкіндік бар. Ауылдық округке қажетті бағытта кооператив құру да маңызды болып табылады. Кооператив мақсаты – өзінің мүшелерін жемшөп, тұқымдармен нарықтық бағадан төмен бағамен қамтамасыз ету.

- Микрокредит беру шарттары:

- микрокредит мерзімі-5 жылға дейін, мал шаруашылығы саласындағы жобалар үшін микрокредит мерзімі – 7 жылға дейін;

- шағын несиенің ең жоғары сомасы-ауылдық елді мекендерде (олардың әкімшілік бағыныстылығына қарамастан) және шағын қалаларда – 2,5 (8,625 млн. теңге) мың айлық есептік көрсеткішке дейін, зәкірлік кооперацияны дамыту үшін – 8,0 (27,600 млн. теңге) мың айлық есептік көрсеткішке дейін;

- номиналды сыйақы мөлшерлемесі-жылдық 2,5% - дан аспайды;

- кепілмен қамтамасыз ету;

- негізгі борыш пен сыйақыны өтеу бойынша жеңілдікті кезек микрокредиттеу мерзімінің ұзақтығының 1/3 бөлігінен аспайды;

-салық органдарында тіркеудің болуы.

Әлеуметтік инфрақұрылымдар

Білім беру жүйесі: Мектеп және балабақша жасындағы балалар білім беру ұйымдарында оқытумен қамтылады. 1-4 сынып оқушылары ыстық

тамақпен қамтамасыз етіледі. Ауыл мектептері 100 % мұғалімдермен қамтамасыз етіледі. Шалғайдағы ауылдық елді мекендерге қоныс аударған жағдайда балаларды мектепке тасымалдау жұмысы ұйымдастырылатын болады.

Медициналық қызметтерді жақсарту: Ауыл – ел бесігі" жобасы шеңберінде аталған ауылдық округтердің медициналық жағдайын реттеуге басымдықтар берілетін болады.

Мәдени және спорттық даму: ауылдарда мәдени орталықтарды, спорттық құрылымдарды салу немесе жөндеу жұмыстары жүргізілетін болады. Дегенмен айта кететін жайт, қазірдің өзінде ауыл жастарының бастамасымен өз қаражаттары арқылы бірнеше спорт алаңдары, демалыс орындары жасақталған. Бұл жұмыстардың жалғасын табу жоспарлануда.

Әлеуметтік интеграция және қоныс аударушыларды қолдау

Әлеуметтік қолдау: қоныс аударушыларға жәрдемақы бір рет көлемінде берілетін болады. Барлық мемлекеттік қолдау шаралары жергілікті бюджет есебінен жүргізіледі. Сұранысқа ие мамандық иелеріне 500 мың теңге көлемінде біржолғы төлем төленеді.

Сонымен қатар, жұмыссыз азаматтар 12 айға қоғамдық жұмысқа орналастырылатын болады. 20 АЕК мөлшерінде ақы төленеді.

«Жастар тәжірибесі»[23] арқылы жасы 35-тен аспаған азаматтар 12 айға жұмысқа орналасып, 30 АЕК көлемінде жалақы алады.

Одан бөлек жергілікті кәсіпорындар мен кәсіпкерлер қажеттілікке орай қоныс аударушы азаматтарды жұмыспен қамтитын болады.

Іске асыру механизмі

1. Бағдарламаны іске асыру үшін қажетті қаражаттың есептеуін жүргізіп, аудандық жергілікті бюджеттің 2025 жылғы жоспарына енгізу қажет. Аталған бағдарлама облыстық басшылықтың қолдауын қажет етеді. Сонымен қатар, бағдарламаның негізгі бөлігі инвесторларға қатысты болғандықтан, жергілікті кәсіпкерлердің инвестициясын қажет етеді. Алдымен концепцияны соңына дейін рәсімдеп, аудан басшылығына ұсыну қажет.

2. Тиімділікті мониторингтеу және бағалау: бағдарламаның іске асырылған жағдайда аудандық жұмыс тобы құрылып, тұрақты түрде мониторингтік бақылау жүргізіліп отыру қажет. Жұмыс тобының басшысы ретінде аудан әкімінің бірінші орынбасарын бекіту қажет деп есептеледі. Жұмыс тобы тоқсан сайын отырыс өткізіп, бағдарламаның іске асырылуы бойынша бағалау жасап отыруы қажет. Егер жылдың соңында бағдарламаның басты мақсаттары орындалмаған жағдайда, бағдарламаның тиімсіздігін және оны жалғастыру мүмкіндігінің қажеттілігін қарастыруы қажет.

3. Ақпараттық қолдау: бағдарламаға назар аудару үшін ақпараттық науқандар өткізу, қоныс аударушыларға кеңес беру үшін ақпараттық орталықтар құру, әлеуметтік желілерде, облыстық БАҚ-та бағдарлама туралы кең ауқымда ақпараттық жұмыстар жүргізу.

Бағдарламаны іске асырудан күтілетін нәтижелер

Бағдарлама Тасқала ауданының халық санын арттыру, жаңа жұмыс орындарын құру, инфрақұрылымдарды дамытуға бағытталған. Оны іске

барысында халықтың көші-қон ағынын тоқтату, оларға өмір сүру үшін қолайлы жағдай жасау, шекара маңы аумақтарын дамыту шаралары да орындалатын болады.

Бағдарлама аясында кем дегенде халық саны 10 %-ға көбейіп, 30 ден астам тұрғын үйлер сатып алынып немесе салынып, 15-ке жуық спорт алаңдары салынып, 5 медициналық орталық жөндеуден өтіп немесе салынады деп жоспарлануда.

II. Ресей Федерациясымен шекаралас орналасқан Тасқала ауданы, **2-Шежін ауылында Дене шынықтыру-сауықтыру комплексін салу ұсынылады.**

Шежін ауылдық округі Батыс Қазақстан облысы, Тасқала ауданының оңтүстік-батыс бөлігінде, аудан орталығынан 45 км шақырым жерде орналасқан. Халық саны 2023 жылы 1412 адамды құрады. Шежін ауылдық округі құрамына: Еменжар, Талдыбұлақ және 2-Шежін ауылдары кіреді. Округ бойынша 2 бастауыш, 1 орта мектеп, 4 фельдшерлік-акушерлік пункт қызмет көрсетеді.

Инфрақұрылым бойынша барлық ауылдар орталық ауыз сумен және электржарығымен қамтамасыз етілген. 2-Шежін ауылының кіреберісіне және ауылдың бірнеше көшелеріне асфальт төселген. Ауыл тұрғындары бюджеттен тыс, өз қаражаты есебінен ауылда бірнеше спорттық және мәдени нысандар салып берген болатын. Дегенмен ауылдың басты мәселелердің бірі – байланыс сапасының нашарлығы және Дене шынықтыру-сауықтыру кешенінің(әрі қарай - ДШСК) жоқтығы болып табылады. Байланыс сапасын жақсарту бойынша биылғы жылы жұмыстар жоспарланып, жүзеге асырылмақ. Ал, ДШСК-ның мәселесі әлі де өзекті болып табылады.

Осыған орай, магистрлік жобаның екінші ұсынысы ретінде 2-Шежін ауылынан ДШСК-ны салу алынған. Ұсыныс Мемлекет басшысының 2018 жылғы 5 қазандағы Қазақстан халқына Жолдауына қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру"[24], еліміз бойынша кемінде 100 дене шынықтыру-сауықтыру кешенін салу бөлігіне" сәйкес келеді. Бұл ұсыныс спорттық-бұқаралық іс-шараларды өткізу үшін дене шынықтыру - сауықтыру кешенін құруға, сондай-ақ спорт секцияларының ауқымын кеңейтуге және жаңаларын-самбо, үстел теннисі, волейбол, баскетбол ашуға бағытталған.(3 - сурет)

3- сурет – Дене шынықтыру-сауықтыру кешенінің сызбасы.
Ескертпе: автормен жасанды интеллект арқылы дайындалған.

Негізгі мақсаттар

1. Спорттық және сауықтыру қызметтерінің кең спектрін қамтамасыз ететін заманауи дене шынықтыру-сауықтыру кешенін салу.

2. 2-Шежін ауылы мен оған іргелес ауылдар тұрғындарының дене шынықтыру және денсаулық деңгейін арттыру.

3. Өңірлік және өңіраралық спорттық іс-шараларды өткізу үшін жағдайлар жасау.

Міндеттер

1. Жобалау-сметалық құжаттаманы әзірлеу.

2. Мемлекеттік бюджеттен қаржы тарту.

3. Кешеннің құрылысын белгіленген мерзімде жүргізу.

4. Кешенді заманауи спорт жабдықтарымен жарақтандыру.

5. Қызметкерлерді жалдау мен оқытуды қоса алғанда, кешеннің жұмысын ұйымдастыру және іске қосу.

Жобаны орындау жоспары

Дайындық кезеңі (6 ай): Тасқала ауданы, 2-Шежін ауылынан ДШСК салу жобасы облыс және аудан тарапынан қолдау тапқан жағдайда, 2025 жылдың ақпан айынан тамыз айына дейінгі уақытта жобалау-сметалық құжаттаманы әзірлеу, мемлекеттік органдардан келісім алу, құжаттарды рәсімдеу жұмыстары жүргізілетін болады. ДШСК -ның жоспарлы салынатын орны Тасқала ауданы, 2-Шежін ауылы, Скоробогатов көшесінен деп алынды(1-сурет).

Құрылыс кезеңі (18 ай): 2025 жылдың тамыз айында барлық құжаттар рәсімделіп, бюджеттен қаражат бөлініп, тендер өткізіліп, мердігер анықталып, келісім-шартқа отырғаннан кейін құрылыс жұмыстары басталады. Құрылыс жұмыстары жоспармен 2025 жылдың тамыз айынан 2027 жылдың ақпан айына дейін жүргізіледі деп жоспарлануда.(4 сурет)

Жабдықтау және дайындау кезеңі (6 ай): 2027 жылдың ақпан айында барлық құрылыс жұмыстары аяқталғаннан кейін дайындық жұмыстары басталады. Дайындық жұмыстарына: жабдықтарды орнату, персоналды жинақтау, қызметкерлерге оқыту бағдарламалары кіреді.

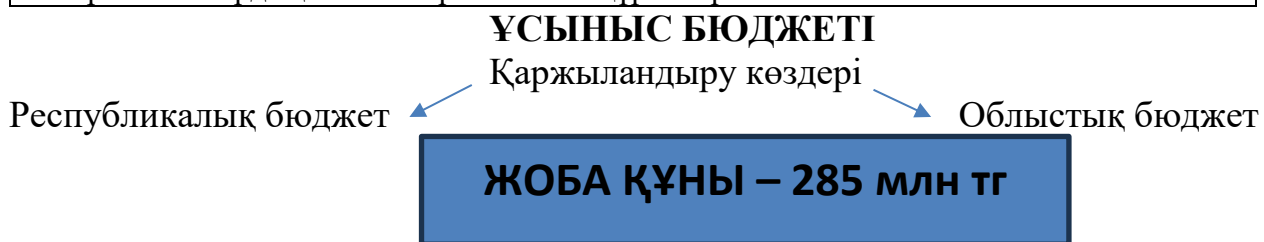
Операциялық кезең: Кешен 2027 жылдың тамыз айында пайдалануға беріледі деп, өзінің негізгі қызметін бастайды деп жоспарлануда.

4- сурет – Дене шынықтыру-сауықтыру кешенінің орналасатын жері
Ескертпе: Автормен GOOGLE картасы арқылы жасалған.

Жобаның бастамашысы: «Тасқала ауданы әкімінің аппараты» ММ
Жобаның тапсырыс берушісі: «Тасқала ауданының сәулет, қалақұрылысы және құрылыс бөлімі» ММ
Кесте 10 - Жобаның SWOT – анализі

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
<ul style="list-style-type: none"> - орналасқан жерінің ыңғайлылығы; - жабық әмбебап спорт кешенінде мәдени және спорттық іс-шараларды өткізу; - жоғары деңгейлі заманауи тренажерлер; - әртүрлі спорт түрлері бойынша секциялар жұмысы, дене шынықтыру мен спортты дамытуға ықпал ету; 	<ul style="list-style-type: none"> - құрылысына көп қаражатты талап етеді; - Кешенді ұстауға, пайдалануға және жөндеуге тұрақты шығындар жоғары болуы мүмкін; - Ауа-райына, материалдарды жеткізу мәселелеріне немесе басқа күтпеген факторларға байланысты құрылыстың кешігуі мүмкін.
Мүмкіндіктері	Қауіп-қатер
<ul style="list-style-type: none"> - Әр түрлі жас топтары арасында дене шынықтыру мен спортты дамытуға бағытталған әлеуметтік және білім беру бағдарламаларын өткізу мүмкіндігі; - Кешенді кеңейту және жақсарту үшін мемлекеттік және жеке инвестицияларды тарту мүмкіндігі. 	<ul style="list-style-type: none"> - Кешенді салу мен пайдаланудың қоршаған ортаға әсері, экологиялық ұйымдар тарапынан ықтимал наразылықтар; - Спорт нысандарын салу мен пайдалануға қатысты заңнамаға жаңа нормативтік талаптарды немесе өзгерістерді енгізу, бұл басқарудағы шығындар мен қиындықтарды арттыруы мүмкін.
Ескертпе - автордың жеке пікіріне сәйкес құрастырылған.	

Қаржыландыру бағыттары

1. Еңбекақы төлеу қоры – 35 млн тг;
2. Аумақты көгалдандыру – 20 млн тг;
3. ЖСҚ дайындау – 15 млн тг;
4. Құрылыс-монтаждау жұмыстары және инженерлік-коммуникациялық инфрақұрылымды жүргізу – 145 млн тг;
5. Тәуекелдер (өндірістік, қаржылық, коммерциялық, форс-мажор) – 70 млн тг.

Бюджет құрылымы

Кесте 11 - Құжаттаманы жобалау және дайындау

№	Атауы	Қаражат көлемі, млн тг
1.	ЖСҚ дайындау	15,000
1.1	Жоба экспертизасы және рұқсат алу	5,000
	Барлығы	20,000
2	Құрылыс жұмыстары	
2.1	Дайындық жұмыстары (аумақты тазарту, жер жұмыстары)	10,000
2.2	Фундамент құрылысы	20,000

11 кестенің жалғасы

2.3	Қабырғалар мен төбелерді салу	30,000
2.4	Шатыр жабыны	15,000
2.5	Есіктер мен терезелерді орнату	10,000
2.6	Ішкі әрлеу (едендер, қабырғалар, төбелер)	20,000
2.7	Сыртқы әрлеу (қасбеттік жұмыстар)	10,000
2.8	Құрылысшылардың еңбегіне ақы төлеу (барлық кезеңдерді ескере отырып)	35,000
	Барлығы	150,000
3	Инженерлік коммуникациялар	
3.1	Электрмен жабдықтау	8,000
3.2	Сумен жабдықтау және кәріз	10,000
3.3	Жылыту және желдету	12,000
	Барлығы	30,000
4	Жабдықтар мен құрал-жабықтар	
4.1	Спорттық жабдықтар мен құралдар	25,000
4.2	Тренажерлер мен фитнес жабдықтары	20,000
4.3	Қосалқы үй-жайларға арналған жиһаз және мүкәммал (киім ауыстыратын бөлмелер, душ бөлмелері, кеңселер)	5,000
	Барлығы	50,000
5	Аумақты абаттандыру	
5.1	Іргелес аумақты көгалдандыру және абаттандыру	8,000
5.2	Автотұрақ пен жолдар салу	7,000
5.3	Жарықтандыру және шағын архитектуралық формалар	5,000
	БАРЛЫҒЫ	20,000
6	Күтпеген шығындар және резервтік қор	
6.1	Күтпеген шығындар	10,000
6.2	Резервтік қор	5,000
	Барлығы	15,000
	Жалпы жиыны	285,000
Ескертпе - автордың есептеулеріне сәйкес құрастырылған.		

Кесте 12 - Жұмыстарды орындаудың күнтізбелік жоспары

№	Өткізілетін жұмыстар жоспары	Өткізу уақыты
1	Жобаның қажеттілігін анықтау (талдау ағымдағы жағдай)	05.02.2025-07.02.2025
2	Қатысушыларды жинақтау	07.02.2025-15.02.2025
3	Жер учаскесін таңдау, ЖАО-мен келісу, құжаттарды дайындау	15.02.2025-28.02.2025
4	ЖСҚ қаржыландыру және әзірлеу	01.03.2025-01.05.2025
5	Жобаны қаржыландыруды алу	01.05.2025-01.06.2025
6	Тендерді жариялау	01.06.2025-01.07.2025
7	Мердігер ұйымдармен шарт жасасу	01.07.2025-01.08.2025
8	Құрылыс-монтаж жұмыстары	01.08.2025-01.02.2027
9	Дайындау кезеңі	01.02.2027-01.08.2027
10	Нысанды тапсыру	02.08.2027
Ескертпе - кесте автормен құрастырылған.		

Жобадан күтілетін нәтижелері және әсері

1. Әлеуметтік әсері

- Халықтың физикалық денсаулығы мен өмір сүру деңгейін жақсарту.
- Жергілікті қоғамдастықтың әлеуметтік белсенділігі мен бірлігін арттыру.
- Барлық жас топтары үшін ашық ауада және спортпен шұғылдану мүмкіндіктерін ұсыну.

2. Экономикалық әсері

- Кешенде және аралас салаларда жаңа жұмыс орындарын құру.
- Қосымша инвестициялар тарту және жергілікті бизнесті дамыту.
- Спорттық іс-шараларды өткізу арқылы өңірдің туристік тартымдылығын арттыру.

3. Мәдени және білімдік нәтижесі

- Жастардың спорттық дағдыларын дамыту, спорт секциялары мен үйірмелерін ұйымдастыру.
- Кешен базасында мәдени және білім беру іс-шараларын өткізу.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақстан Республикасы, Батыс Қазақстан облысының Тасқала ауданын даму үшін елеулі әлеуеті бар шекара маңындағы аумақтың үлгісі ретінде көрсетуге болады. Магистрлік жоба барысында жасалған осы аумақтың даму перспективалары туралы келесі тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді:

1. Тасқала ауданының негізгі капиталға түскен ауқымды инвестициялары ауданның айтарлықтай экономикалық өсімін көрсетеді. Инвестициялардың көп бөлігі жеке сектордан келеді, бұл ауданның жоғары инвестициялық тартымдылығын көрсетеді. Мысалы, 2023 жылы негізгі капиталға салынған инвестиция көлемі **3 242,5 млн.теңге болса** (2022 жылдың – 1 103,1 млрд.тг), оның **2 618,2 млрд.теңгесі** жеке инвестиция. Яғни, бұл ауданның кәсіпкерлер үшін инвестиция салуға қолайлы аймақ екендігін көрсетеді. Сонымен қатар, аудан аумағында 2027 жылы жылына 1 млн цемент өндіретін цемент зауытын салу жүзеге асырылмақ. Салынатын инвестиция көлемі – 100 мың долларды құрап отыр. Аудан әкімшілігінің жоспарына сәйкес аталған көөсеткіштер алдағы уақытта 2 есе өсуі қажет.

2. Аграрлық сектор экономикасының негізі ретінде - ауылшаруашылығы Тасқала ауданын дамытудың негізгі бағыты болып қала береді. Өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығындағы жетістіктер өнім өндіруді ұлғайтуға және ауыл халқының әл-ауқатын жақсартуға ықпал етеді. Қосымша жұмыс орындарын ашатын және экономикалық белсенділікті ынталандыратын мал басын ұлғайту және сүт өнеркәсібін дамыту бойынша белсенді шараларды атап өту маңызды. Атап өткенде, аудан бойынша қазіргі уақытта 42 инвестициялық жоба іске асырылып жатырса, соның 12-сі ауылшаруашылығы саласына қатысты. Жобалардың құны – 1 945 млн теңгені құрап отыр. Аудан экономикасының негізгі бөлігі – ауылшаруашылығы саласын одан әрі дамыту басты назарда болып қала береді.

3. Жерді пайдалану мәселелері және инфрақұрылымдық даму негізгі проблемалардың бірі мал басының өсуіне байланысты жайылымдық жерлердің тапшылығы болып қала береді. Жер ресурстарын оңтайлы пайдалану және пайдаланылмаған жерлерді мемлекет меншігіне қайтару бойынша шаралар жүргізілуде. Тасқала ауданы бойынша пайдаланылмай жатқан ауылшаруашылығы мақсатындағы 17 500 гектар жерлерді мемлекет меншігіне қайтару жоспары белгіленді. Қазіргі таңда жалпы көлемі 25 мың 723 гектар құрайтын 11 жер учаскесі мемлекет меншігіне қайтарылды. Сонымен қатар, инфрақұрылымды дамыту, соның ішінде жаңа нысандар салу және ауыз су мен газдың қолжетімділігін жақсарту халық үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

4. Әлеуметтік даму және жұмысқа орналастыру ауданның әлеуметтік саясаты халықтың әл-ауқатын жақсартуға бағытталған. Әлеуметтік көмек бағдарламалары дамуда, жұмыссыздық деңгейін төмендетуге ықпал ететін жаңа жұмыс орындары құрылуда. Денсаулық сақтау мен білім беруді дамытуға ерекше назар аударылады, дегенмен медициналық мамандардың жетіспеушілігі

әлі де бар.

5. Трансшекаралық ынтымақтастық және стратегиялық жағдай Тасқала ауданының шекара маңындағы жағдайы Ресей Федерациясымен және Орталық Азияның басқа да елдерімен халықаралық ынтымақтастықты дамыту үшін қосымша мүмкіндіктер туғызады. Аудан арқылы өтетін теміржол және автомобиль жолдары ауданының дамуына ықпал етеді

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ

- 1 Мемлекет басшысы Ұлттық құрылтайдың екінші отырысын өткізді, 17 маусым 2023 жыл // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. - URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-ulttyk-kuryltaydyn-ekinshi-otyrysyn-otkizdi-1755532> . Жүгінген күні: 28.03.2024 ж.
- 2 Л.Л.Божко. Перспективы развития приграничных регионов в контексте карты индустриализации Казахстана // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. №26(207) – С. 81. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-razvitiya-prigranichnyh-regionov-v-kontekste-karty-industrializatsii-kazahstana/viewer> . Жүгінген күні: 28.03.2024 ж.
- 3 В.А.Кокшаров. Трансграничное сотрудничество в центральной Азии: Постсоветский синдром. // Уральский исторический вестник. – Екатеринбург, 2013 - №2(39) – С. 1-2.
- 4 «Қазақстан Республикасының ауылдық аумақтарын дамытудың 2023-2027 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 270 қаулысы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000270> . Жүгінген күні: 25.03.2024ж.
- 5 Л.Л.Божко. Концептуальные подходы к определению приграничных территорий. // Региональная экономика: теория и практика журналы. - 2010 - №4(139) – С.47-78. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptualnye-podhody-k-opredeleniyu-prigranichnyh-territoriy/viewer> . Жүгінген күні: 27.03.2024 ж.
- 6 Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 16 қаңтардағы №70-V «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы туралы» Заңы // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1300000070> . Жүгінген күні: 26.03.2024 ж.
- 7 Л.Л.Божко. Теоритико-методологические основы исследования процессов экономического развития приграничных территорий // ГОУ ВПО «Уральский государственный экономический университет». – Екатеринбург, 2011-с.14-URL: https://science.usue.ru/images/docs/download/avtoreferat/484_Avtoreferat%20Bogko.pdf. Жүгінген күні: 27.03.2024 ж.
- 8 Макеева С.Б, Су Ли. История регионального развития приграничных районов Китая(опыт проектных исследований китайских ученых) // Sciences of Europe – 2019 - №39 – С.56 – URL: <file:///C:/Users/Acer/Downloads/51-Макеева-Су-Ли-История-рег.-развития-История-Регионоведение.pdf>. Жүгінген күні: 23.03.2024ж.
- 9 Lili Sui, Fei Peng, Siyu Wu. Spatio-temporal evolution of the resilience of Chinese border cities // Frontiers – 2022 – URL: <https://www.frontiersin.org/journals/publichealth/articles/10.3389/fpubh.2022.1101799/full>. Жүгінген күні: 21.03.2024 ж.

10 И.В.Криулина. Трансграничные объединения регионов в современной Европе // Вестник РУДН – Москва, 2012 – С. 41 – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/transgranichnye-obedineniya-regionov-v-sovremennoy-evrope/viewer>. Жүгінген күні: 24.03.2024 ж.

11 V.Petkov, M.Penerliev. MODERN CHARACTERISTICS OF BULGARIAN BORDER TERRITORIES // Revista Inclusiones – 2020 – p 205-2012. – URL: <https://revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/313>. Жүгінген күні: 21.03.2024 ж.

12 "Қазақстан Республикасының ауылдық аумақтарын дамытудың 2023 – 2027 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 270 қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 1 шілдедегі № 539 қаулысы // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000539#z2>. Жүгінген күні: 21.02.2024 ж.

13 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. – URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek. Жүгінген күні: 20.01.2024ж.

14 «Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі "Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі" атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі шаралар туралы» ҚР Президентінің 2020 жылғы 14 қыркүйектегі № 413 Жарлығы // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2000000413>. Жүгінген күні: 20.01.2024

15 «Қазақстан Республикасының көлік-логистикалық әлеуетін дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2022 жылғы 30 желтоқсандағы № 1116 қаулысы // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200001116>. Жүгінген күні: 18.02.2024 ж.

16 Жаңалықтар. «Ауыл – Ел бесігі» жобасы: ауыл тұрғындарының өмір сүру сапасы мен әл-ауқатын жақсарту қалай жүзеге асырылады, 6 қараша 2019 жыл // ҚР Премьер министрінің ресми ақпараттық ресурсы. – URL: <https://primeminister.kz/news/reviews/auyl-el-besg-jobasy-auyl-tryndaryny-mr-srusapasy-men-l-auatyn-jasartu-alai-jzege-asyrylady>. Жүгінген күні: 25.01.2024

17 Мемлекет басшысы Қазақстан Республикасы Үкіметінің кеңейтілген отырысын өткізді, 10 шілде 2021 жыл // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. – URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kazakstan-respublikasy-ukimetinin-keneytilgen-otyrysyn-otkizdi-1063113>. Жүгінген күні: 18.02.2024 ж.

18 «Тұрғын үй-коммуналдық инфрақұрылымды дамытудың 2023 –

2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2022 жылғы 23 қыркүйектегі № 736 қаулысы // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000736>. Жүгінген күні: 14.02.2024 ж.

19 «2021 – 2025 жылдарға арналған кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жобаны бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 728 қаулысы // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000728>. Жүгінген күні: 11.02.2024 ж.

20 Басты бет. Жалпы ақпарат // Таскала ауданы әкімдігінің ресми сайты. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/bko-taskala/about?lang=kk>. Жүгінген күні: 28.02.2024 ж.

21 Е.Ж.Аспендияр. Шекаралас аудандардың әлеуметтік экономикалық дамуының қазіргі таңдағы жағдайы // Студенческий вестник журнал. – Москва, 2024 – с.50-54. – URL: <https://www.internauka.org/journal/stud/herald/288>. Жүгінген күні: 20.04.2024ж.

22 «Тұрғын үй қатынастары туралы» Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 сәуірдегі № 94 Заңы // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000094>. Жүгінген күні: 01.05.2024 ж.

23 Басты бет. Жастар тәжірибесі, 5 қаңтар 2023 жыл // «Жастармен жұмыс жөніндегі ресурстық орталық» КММ-нің ресми сайты. – URL: <https://zhastar07.bkogov.kz/kz/public-procurement>. Жүгінген күні: 02.05.2024 ж.

24 Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2018 жылғы 5 қазан // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. – URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nanazarbaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan. Жүгінген күні: 02.05.2024 ж.